

האוניברסיטה העברית בירושלים

הפקולטה למדעי החברה

בית הספר ע"ש פדרמן למדיניות ציבורית וממשל

אבטלה וסיכון מוסרי

מנחה : פרופ' מישל סטרבצינסקי

הכותב : עומר פייטלסון, 200070399

ירושלים

דצמבר 2015

טבת ה'תשע"ו

תקציר

במחקר ובדיון הציבורי בנושא ביטוח אבטלה שב ועולה המושג 'סיכון מוסרי' (moral hazard). המשמעות הכלכלית של המושג היא כי ביטוח, בשל צמצום הנזק מהאירוע השלילי, מוביל לשינוי בהתנהגות המבוטחים המגביר את ההסתברות להתרחשות האירוע מפניו הוא מבטח. בהקשר לאבטלה, הטענה היא שמתן דמי אבטלה מהווה תמריץ להתאים ולהאריך את תקופת האבטלה כדי לנצל ניצול מלא של תקופת הזכאות.

בעבודה זאת נבחנת השאלה **באיזו מידה דפוסי מציאת עבודה של מובטלים בעלי מאפיינים שונים משקפים תכנון לאור תקופת הזכאות לדמי אבטלה?** לצורך כך, נבנה מודל תאורטי המבקש להסביר את הקשר בין מאפייני המשק והפרט המובטל לבין משך האבטלה. על בסיס נתוני המוסד לביטוח לאומי על אודות מובטלים בשנים 2007, 2009 ו-2011, מבוצעת בחינה אמפירית דו-שלבית: בשלב הראשון מנותחת התנהגות מוצאי העבודה בתוך תקופת הזכאות. בשלב השני מנותחת התנהגות מובטלים שתקופת זכאותם הסתיימה טרם מציאת עבודה חדשה. באמצעות הפרדה זו, מתאפשרת הבחנה בין מאפייני מובטלים שניצלו את מלוא תקופת הזכאות בשל קושי למצוא עבודה חדשה, ובהתאם גם לא מצאו עבודה לאחר תום תקופת הזכאות, לבין אלו שתכננו ובחרו בכך מטעמי סיכון מוסרי.

ממצאי העבודה מצביעים כי במבט כולל, כ-21% בלבד מכלל המובטלים באוכלוסיית המחקר מצייתים למודל הסיכון המוסרי (מיצוי מלא של הזכאות לאבטלה וחזרה לעבודה מיד לאחר מכן). מבין המאפיינים השונים, עלייה בדמי האבטלה להם זכאי המובטל מגבירה את הסיכוי להתנהגות התואמת את מודל הסיכון המוסרי. קבוצות נוספות אשר נמצא כי הן מתנהגות על פי סיכון מוסרי הן גברים מבוגרים נשואים, נשים מבוגרות רווקות, משפחות עם מספר ממוצע של ילדים ועולים חדשים. אלו אינן בהכרח קבוצות העובדים החזקות ביותר במשק, ולעומת זאת, מבחינת המאפיינים אשר היה צפוי כי יגבירו סיכון מוסרי: מקצועות מבוקשים, תעסוקה מלאה במשק והשכלה אקדמאית – הם התגלו כלא מובהקים או, עבור אקדמאים, משפיעים בכיוון ההפוך מהמצופה. זאת, על אף שעבור כל אלו היה צפוי כי לאור סיכוי גבוה למציאת עבודה, הסיכון בהמתנה לתום הזכאות יהיה נמוך ויתקיים סיכון מוסרי. בנוסף, אוכלוסיות אשר היה צפוי כי יתקשו בשוק העבודה גם הן אינן מצייתות למודל הסיכון המוסרי ונוטות להמשיך באי-עבודה גם לאחר תום הזכאות. בין אלו במחקר עלו משפחות מרובות ילדים, תושבים במועצות מקומיות ערביות ובעלי ותק גבוה בעבודה לפני האבטלה.

בבחינת השפעת תנאי המאקרו במשק היה צפוי כי צמיחה ותעסוקה מלאה יגבירו את הסיכון המוסרי, אולם נמצא כי האוכלוסיות המושפעות מתנאי צמיחה הן דווקא האוכלוסיות אשר אינן נחשבות חזקות (בעלי ותק גבוה, בעלי ילדים והשתייכות ליישוב ערבי) ואשר מלכתחילה לא היה צפוי כי ימצאו בסיכון מוסרי משמעותי. עבור קבוצות אלו דווקא בשנת צמיחה לא ניכרה ההמתנה לתום הזכאות למציאת עבודה או תוספת חודשי המרווח. בנוסף, בצדו השני של המחזור העסקים, נמצא כי עובדים בתחום ההיי-טק התקשו למצוא עבודה בשנת 2009, שאופיינה במחסור בביקוש לעבודה כתוצאה מהמשבר הכלכלי העולמי.

ממצאי המחקר מעלים את הצורך בהתייחסות מורכבת יותר המכלילה גורמים רבים יותר להתנהגות של סיכון מוסרי. בעוד שהמודל הכלכלי מתמקד בסיכוי למציאת עבודה (והסיכון לכישלון במציאת עבודה לפני תום הזכאות) כמרכיב המרכזי המבדיל בין אלו המועדים ואלו שאינם מועדים לסיכון מוסרי, מחקר זה מצביע

על כך שהתחשבות במרכיב זה בלבד אינה מאפשרת ניבוי אמין של התנהגות מובטלים. תוצאות המחקר מצביעות על גורמים כגון נזילות המשאבים, התועלת מהפנאי ואופי העבודות אשר זמינות למובטלים לעומת הכישורים שלהם כמרכיבים חיוניים להבנת משך אי העבודה של המובטלים. יתר על כן, הממצא הבסיסי לפיו כ-40% מהמובטלים ממשיכים להיות מובטלים למשך חודש או יותר לאחר ניצול הזכאות, כאשר אין להם הכנסות מאבטלה או מעבודה, מעיד כי יש לבחון האם יתכן והכשל בעיצוב ביטוח האבטלה בישראל אינו סיכון מוסרי, אלא תקופת זכאות קצרה יתר על המידה.

תוכן עניינים

1	תקציר
4	מבוא
5	סקירת ספרות
5	רקע תאורטי
7	בחינות אמפיריות לגבי קיומו של סיכון מוסרי באבטלה
10	השפעת משתנים שונים על משך תקופת האבטלה
12	ממצאי המחקר בישראל
13	הרקע המוסדי - ביטוח האבטלה בישראל
17	מבנה דעת והשערות מחקר
19	מאגר הנתונים
21	שיטת מחקר
26	ממצאים עיקריים
26	סטטיסטיקה תיאורית
27	מודל הישרדות
29	בחינה של תוצאות לפי קבוצות נבדקות
40	משתנים שאינם מובהקים
41	הבדלים לפי שנים
42	דיון בתוצאות
44	סיכום ומסקנות
46	ביבליוגרפיה
51	נספח 1 – התפלגות המדגם
52	נספח 2 – מודל כלכלי מתמטי
53	נספח 3 – תוצאות רגרסיות עבור שנת 2007

תודות

תודתי נתונה ראשית כל לפרופ' מישל סטרבצינסקי אשר במשך שנתיים ליווה אותי משלב פיתוח שאלת המחקר ועד הגשת העבודה, תוך סבלנות רבה, הרחבת אופקים והשקעת זמן רב. תודה למוסד לביטוח לאומי על מתן ההרשאה להשתמש במאגר הנתונים שלו בחדר המחקר ועל הסיוע השוטף ובתוך המוסד תודה לאסתר טולידנו על הכנת קובץ הנתונים והסבלנות לשאלות. תודה למקום העבודה שלי, חברת Adalya, על הגמישות והסבלנות להיעדרויות. לבסוף, המון תודה לחברים ולמשפחה שעזרו בעצות, בניסוחים ובתמיכה.

במחקר ובדיון הציבורי בנושא ביטוח אבטלה ישנו מושג בולט השב ועולה והוא מושג 'סיכון מוסרי' (moral hazard). בהתייחסות התאוריה הכלכלית לנושא הביטוח, סיכון מוסרי מוגדר כתופעה בה ביטוח כנגד אירוע שלילי מוביל לשינוי בהתנהגות המגביר את ההסתברות להתרחשות האירוע. לדוגמא, אדם אשר דירתו בוטחה כנגד פריצה, יינזק פחות מפריצה מאשר אדם אשר לא בוטח. לכן, הוא ישקיע פחות באזעקה, במנעולים ואמצעי מניעה נוספים וכיוצא בכך יגבר הסיכון שפריצה תתרחש (Rosen and Gayer, 2010). בהקשר לביטוח אבטלה באופן פרטני, הטענה היא שביטוח אבטלה מגביר את האבטלה במשק – אם דרך אי הימנעות מפיטורין ואם על ידי הארכת התקופה בה שוהה המובטל¹ מחוץ למעגל התעסוקה (לאור ריכוך העלויות הכרוכות באי-עבודה). יודגש, כי השפעת מושג הסיכון המוסרי אינה מצטמצמת לדיון בחוגים האקדמיים. בהתאם לניבוי לעיל, סיכון מוסרי מהווה טיעון בידי הדוגלים בצמצום, התניית או ביטול ביטוח חברתי ובכלל זה ביטוח אבטלה. כך, בשדה הפוליטי סיכון מוסרי (גם אם לא בשם זה) היווה טיעון משמעותי בדחיית יישום דמי ביטוח אבטלה בישראל (דורון, 1969) והוא שב ועולה בטיעוני המבקשים לקצצו ולהחמיר את תנאיו² (הצעת חוק הסדרים במשק המדינה לשנת הכספים 2007, התשס"ו 2006; Easley, 2014). אכן, בישראל, תקופת הזכאות לאבטלה היא מהקצרות מבין מדינות ה-OECD ותנאי הזכאות לדמי אבטלה הם מהמחמירים (בנק ישראל, 2009; טולידנו, 2011).

מחקרים המנסים לאמור את עוצמתו והיקפו של הסיכון המוסרי, נערכו במדינות שונות בעולם. במסגרת מחקרים אלו נבדק הקשר בין הזמן הנותר לתום תקופת הזכאות לדמי אבטלה לבין עיתוי השיבה לעבודה. לפי התאוריה, במידה ולא קיים סיכון מוסרי לא יהיה קשר בין השלב בו המובטל נמצא במהלך תקופת הזכאות לבין סיכויי מציאת עבודה. כלומר התפלגות מציאת העבודה על ידי המובטלים (והפסקת דרישת דמי אבטלה) תהיה פחות או יותר אחידה על פני זמן. מנגד, במידה ויש השפעה חריפה של סיכון מוסרי, ימצו המובטלים את מרבית תקופת הזכאות וישבו לעבודה או ידווחו על מציאת העבודה רק קרוב ככל הניתן לתום זכאותם. כתוצאה, שיעור המובטלים המפסיקים לדרוש דמי אבטלה ילך ויגדל לאורך תקופת הזכאות. השאלה הנשאלת בעבודה זו, היא **באיזו מידה דפוסי מציאת עבודה של מובטלים בעלי מאפיינים שונים משקפים תכנון לאור תקופת הזכאות לדמי אבטלה?**

הספרות המחקרית הקיימת עוסקת ברובה באמידת הסיכון המוסרי או בבחינת המאפיינים המובילים לאבטלה ארוכת טווח. עם זאת, דגש מועט קיים על שילוב אפשרי בין השניים – בשאלה אילו אוכלוסיות מתנהגות בעת דרישת אבטלה בדומה לניבוי הכלכלי של סיכון מוסרי ואילו מתנהגות באופן אחר, ומדוע. מחקר זה נועד למלא את פער זה, ולהציע מודל המסביר כיצד מושפעת תקופת אי-העבודה של מובטל ממאפיינים אישיים וממצב השוק. עבור בחינת המודל נעשה במחקר שימוש במאגר נתונים של המוסד לביטוח

¹ לאורך כל העבודה ההתייחסות היא בלשון זכר, הדבר נעשה מטעמי נוחות בלבד ובמקומות בהם יש כוונה לגברים או נשים בלבד – הדבר מצוין במפורש.

² כך, בנימוקים לקיצוץ הזכאות לדמי אבטלה לצעירים הוסבר כי קיצוץ זה יעודד את שילובם של מובטלים צעירים וכי הזכאות לדמי אבטלה היא חסם לעבודה (פרוטוקול ישיבה מס' 119 של ועדת העבודה, הרווחה והבריאות, 2006).

לאומי בישראל מהשנים 2007, 2009 ו-2011, לגבי עיתוי הפסקת תביעת דמי אבטלה של מובטלים, עיתוי מציאת העבודה ונסיבותיהם של המובטלים. נבחנות שתי חלוקות: החלוקה הראשונה מבחינה בין התנהגות מובטלים הנבדלים במאפייניהם הדמוגרפיים, כגון גיל ומצב משפחתי, ובמאפייניהם סוציו-אקונומיים כגון מקצוע, הכנסה והשכלה. החלוקה השנייה מבחינה בין דפוסים שונים של התנהגות המובטלים בסביבות מאקרו שונות: בשנה של צמיחה מתמשכת- שנת 2007, בשנה של מיתון- שנת 2009 ובשנה של צמיחה 'רגילה' - שנת 2011. התרומה של מחקר זה היא כפולה: ראשית, הנתונים האישיים של הפרטים כגון: הכנסה, מקצוע, ותק, מגזר ומעמד סוציו-אקונומי, יאפשרו לנתח מה תפקיד מאפייני הפרט בקביעת מידת מימוש הסיכון המוסרי. שנית, מחזור העסקים של המשק עשוי לגלות מהו התפקיד של הביקוש לעבודה במשק במימוש הסיכון המוסרי.

ממצאי המחקר מצביעים כי מרבית המובטלים אינם פועלים בהתאם לניבוי של סיכון מוסרי. נבחרים מספר מאפיינים אישיים ומאפיינים של המשק ונבחן האם יגבירו את הסיכוי כי מובטלים יתנהגו בהתאם לניבוי הסיכון מוסרי. נמצא כי אכן יש מאפיינים כאלו, ביניהם: גידול בדמי האבטלה, שנת עלייה לארץ לאחר 1990, גיל מבוגר (בעיקר עבור גברים נשואים ונשים רווקות) ומספר ממוצע של ילדים. עם זאת, מאפיינים אשר היה צפוי כי יגבירו סיכון מוסרי כגון לימודים אקדמאיים, מצב משק של תעסוקה מלאה ומרכזיות גיאוגרפית של הישוב אינם משפיעים על התנהגות המובטלים. אם כך, מסקנת המחקר היא כי זיהוי המאפיינים לסיכון מוסרי הוא מורכב מהצפוי על ידי התאוריה הכלכלית הפשוטה.

יש לציין כי המחקר הנוכחי הוא מחקר כלכלי, המנתח את סוגיית הסיכון המוסרי בכלים כלכליים, המייחסים לפרט תכונות של מקסום תועלת וממדלים את התנהגותו בהתאם לתמריצים הפועלים עליו. עם זאת, יש להזכיר כי לבעיית הסיכון המוסרי יש מימדים רבים והיא ניתנת לניתוח בכלים שונים עם הנחות מאוד שונות. כך, גישות סוציולוגיות מחפשות פתרונות ברמת החברה והמושגים המשמשים בגישות מעין אלו הם מושגים של נורמות, חברות וכן הלאה (Lindbeck, 1995). גישות פסיכולוגיות מתמקדות לעומת זאת ברמת הפרט, ומחפשות הסברים ברמה זו ומשתמשות במושגים כגון מניעים והשפעות רגשיות. יש להניח שכל גישה תשתמש במושגים ותניב סיבות ופתרונות מעולמות שונים.

העבודה מתחילה בסקירת הרקע התיאורטי והאמפירי דרך הספרות המחקרית הקיימת לגבי קיומו של סיכון מוסרי והשפעת משתנים שונים על משך תקופת האבטלה בעולם ובישראל. בחלק שני מתואר הרקע והמבנה המוסדי של ביטוח האבטלה בישראל. בחלק שלישי מוצע מודל תיאורטי כלכלי ומוצגת המתודולוגיה האקונומטרית בה נעשה שימוש בעבודה. בחלק רביעי, מוצגים הממצאים האמפיריים לגבי ישראל בשנים אשר צוינו לעיל ונערך דיון במשמעות התוצאות הן בתחום המחקרי והן בתחום המדיניות הציבורית.

סקירת ספרות

רקע תאורטי

התאוריה הכלכלית מגדירה סיכון מוסרי כהתגברות הסיכוי להתרחשות אירוע דווקא בעקבות ביטוח מפניו. למרות שהמילה 'מוסרי' מופיעה בו, המונח אינו דן במוסר אלא בתמריצים. הטיעון הוא שביטוח מפחית את עלות הנזק ומכיוון שהנזק פחות חמור יש פחות תמריץ להימנע ממנו. לשם המחשה, לבעל מסעדה המבוטחת מפני שריפה יהיה תמריץ פחות להשקיע באמצעים למניעתה. מכיוון שנעשים פחות מאמצים להימנע מהאירוע

הביטוחי – ההסתברות שיתרחש גדלה. שתי שאלות עולות מתיאור זה: שאלה ראשונה, האם פיצוי כספי בדיעבד אכן מכסה את כל הנזק הנגרם מהתממשות האירוע הביטוחי (במקרה זה שריפה)? שאלה שנייה, האם ניתן להתנות את הכיסוי הביטוחי באמצעים אשר לא יאפשרו את הגדלת הסיכון (במקרה זה, אמצעים מונעי שריפה, כגון גלאי עשן)? שתי השאלות מסייעות בניסוח שני תנאים נוספים עבור קיום סיכון מוסרי: פיצוי מלא וא-סימטריה במידע. ראשית, ככל שהפיצוי הכספי מכסה פחות מהנזק הנגרם בעקבות האירוע הביטוחי, התמריץ להימנע מהנזק נותר גבוה והסיכון המוסרי פוחת. דוגמא אפשרית היא ביטוח רפואי, בו פיצוי כספי על טיפול אינו מפצה על ההתמודדות עם הסבל פיזי הכרוך במחלה. שנית, ככל שההתנהגות מגבירה נזק (או היעדר ההתנהגות אשר מונעת נזק) גלויה יותר בפני המבטח וניתנת להתניה על ידיו, פוחת הסיכון המוסרי (Grubel & Walker, 1976: 2-5; Rosen and Gayer, 2010).

מדוע סיכון מוסרי כה חשוב? ראשית, במידה ומתקיים סיכון מוסרי הרי שהוא מהווה כשל שוק אשר אינו מאפשר לשוק הביטוח להגיע לנקודה היעילה. סיכון מוסרי יביא לעלייה משמעותית בתשלומים אשר הביטוח צריך לשלם ויביא לעלייה במקרים מפניהם הוא היה צריך לבטח מלכתחילה. במבט רחב מעט יותר, סיכון מוסרי הוא חשוב מכיוון שהוא מושג חשוב בדיון אודות ליבת תפקידה של מדינת הרווחה. כך, Baker במאמר מרכזי מ-1996 טוען כי הפירוש השגור של מושג הסיכון המוסרי הוא: 'ככל שמרככים את התוצאות של התנהגות רעה, מעודדים את אותה התנהגות' ולכן מוסר ההשכל של סיכון מוסרי הוא שבתחומי הביטוח החברתי: 'פחות זה יותר'. באופן זה, המושג נעשה הבסיס לטענות כלפי מערכת הרווחה כולה.

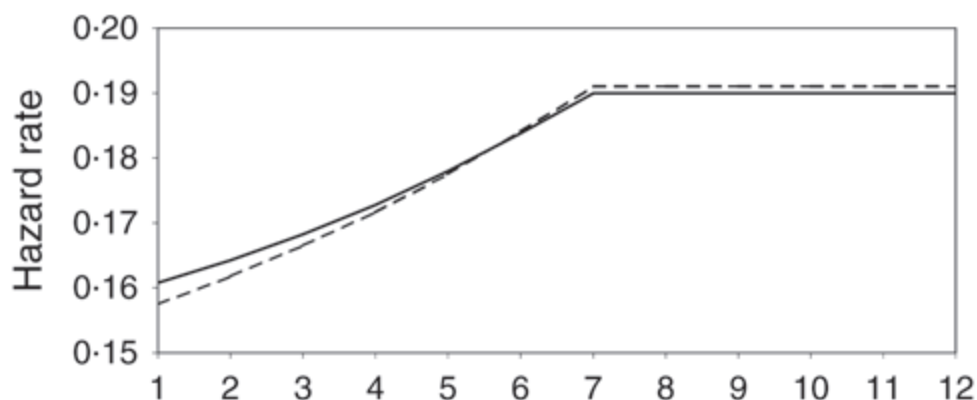
במאמרו, טוען Baker (1996) שהשימוש הכלכלי במושג הסיכון המוסרי הוא מניפולטיבי ומטרתו קעקוע הלגיטימציה של מערכת הרווחה. לפי בייקר, מושג הסיכון המוסרי נולד במאה ה-19, כדי לתאר התנהגות של רמאות וניצול של הביטוח - שהיה מוסד חדש באותה עת, על ידי בעלי עסקים. הניצול ערער את מוסריות פרויקט הביטוח כולו, שמטרתו הומשגה כהגנה על אנשים מוסריים מתהפוכות הגורל. במאה העשרים הדיון בסיכון מוסרי עבר למדע הכלכלה ומשמעות המושג הכלכלי- תגובה לתמריצים, למעשה רוקנה את הסיכון המוסרי מתוכנו המוסרי ועשתה אותו למעין דילמת אסיר. כך, המעבר מ'פיתוי לדבר עבירה' אשר נדון בהקשר המושג במאה ה-19 למושג ה'תמריץ', טוען בייקר, כורך בחובו שתי משמעויות חשובות: (1) הסיכון המוסרי נעשה ישים לכל מערכות היחסים המערבות סיכון ו-(2) בעוד ב'פיתוי' עד סף מסוים הפרט אינו משנה את התנהגותו, ב'תמריץ' מרגע שיש שינוי כלשהו בתרחיש יש שינוי מכניסטי גם בהתנהגות. את המעבר מפיתוי לתמריץ, לפי בייקר, שילבו כלכלנים בניתוחם עם הנחות חזקות נוספות: כסף מפצה על אובדן במלואו, פרטים הם ממקסמי תועלת (ובהתאם מצמצמים נזק למינימום), מניעת סיכון דורשת מאמץ ולכן אינה רצויה לפרט רציונאלי, ניסיון מניעת סיכון הוא אפקטיבי, מבוטחים שולטים בעצמם וברכושם וכן תשלומי ביטוח אינם מותנים במידת הניסיון למנוע אירוע ביטוחי. בבחירתם בהנחות חזקות ומוטות על פני אחרות שהיו מובילות למסקנות אחרות (למשל שישנה עלייה ביצרניות כתוצאה ממקום עבודה בטוח ובריא) טוען בייקר שהניתוח הכלכלי למעשה הוכיח את היותו אי-מדעי, והינו בעל מגמה אידיאולוגית להפחית את האחריות החברתית. בכך, בייקר מנסה להוכיח שהכלכלה משתמשת במושג הסיכון המוסרי כדי לשכנע שאחריות ציבורית היא דבר רע, בניגוד למאה ה-19 בה המושג הצדיק שני ביטויים של אחריות חברתית – ביטוח נזקי שריפה וביטוח חיים – כדבר טוב.

האם ביטוח אבטלה מהווה סיכון מוסרי? על פי כלכלנים רבים ביטוח אבטלה בהחלט נחשב ככזה. בבסיס התפיסה הכלכלית נמצא המודל הקובע שהפרט מחליט כמה לעבוד על ידי מקסום תועלת בתחלופה בין רצונו לפנאי (אשר העבודה מפחיתה) לבין רצונו במוצרי צריכה (שכדי לרכוש אותם יש צורך בעבודה המפיקה שכר אולם מפחיתה פנאי). כיוצא בזאת, מכיוון שתשלומי ביטוח האבטלה מאפשרים למובטל הן למתן את עלות אובדן השכר/הצריכה כתוצאה מאבטלה (כפי שביטוח משריפה ממתן את עלות בעל המסעדה כתוצאה משריפה במסעדתו) והן ליהנות ולהפיק תועלת מהפנאי שהתפנה לו לאחר הפסקת עבודתו, בהחלט צפוי סיכון מוסרי בקיום ביטוח אבטלה (Cahuc and Zylberberg, 2004: 155-158). המצדדים בהיות ביטוח אבטלה סיכון מוסרי, טוענים גם לא-סימטריה במידע (Rosen and Gayer, 2010). זאת, מכיוון שגם אם המבטח ידרוש מהמובטל לחפש עבודה באופן אקטיבי, מידת הפניות בהשקעה בחיפוש עבודה אינה נצפית באופן שלם על ידי מבטחי האבטלה. לדוגמה, קשה עד בלתי אפשרי לדעת אם טיב התשובות אשר העניק מובטל בראיון נובע מנסיבות הראיון ויכולותיו, או מהטייה מכוונת על ידו שמטרתה המשך קבלת קצבה ללא עבודה.

בחינות אמפיריות לגבי קיומו של סיכון מוסרי באבטלה

עבודות אמפיריות רבות נערכו כדי לבחון האם אכן מתקיים סיכון מוסרי בביטוח אבטלה. יצוין ראשית מאמרם של Lalive, Van Ours & Zweimüller (2006), בו הם ניסו לבדוד בין שני הפרמטרים המרכזיים, להערכתם, בהחלטת המובטל לגבי מידת השקעתו בחיפוש עבודה: יחס התחלופה בין דמי האבטלה לבין השכר (Replacement Rate) ותקופת הזכאות לדמי האבטלה (Potential Benefit Duration). טענתם התאורטית של החוקרים היא שהתמונה העומדת בפני מובטל היא של עלות מול תועלת. המשתנים הקובעים את העלות או התועלת של היוותרות באבטלה הינם הירידה בשכר בעקבות המעבר לדמי אבטלה, עלויות החיפוש, סטאטוס שוק העבודה (המידה בה אינטנסיביות חיפוש מניבה מציאת עבודה), הרווח במציאת עבודה חדשה והסיכון שלא למצוא עבודה לפני תום ההטבות. בהתאמה, הניבוי התאורטי של החוקרים הוא שאינטנסיביות חיפוש העבודה בתחילת תקופת הזכאות תהיה נמוכה (מכיוון שסיכון אי-מציאת עבודה לפני סיום תקופת הזכאות הוא נמוך בשלב זה) והיא תגבר ככל שתקופת הזכאות תתקרב למיצוי. הממצא האמפירי של המאמר עצמו, הנכון עבור תקופות זכאות שונות, הוא של זינוק (spike) בשיעור המפסיקים לדרוש אבטלה עם סיום תקופת הזכאות. יצוין, כי החוקרים מבהירים כי אין בידם הסבר תאורטי כלכלי לתופעה האמפירית של זינוק דווקא בימים האחרונים לאבטלה, והם משערים כי הוא נובע מהסכמה עם המעסיק לדחות את הדיווח על הקבלה לעבודה. מחקר זה תואם בממצאיו שורת מחקרים נוספים, ביניהם מאמרים של Moffit (1985) ושל Meyer (1990). באיור 1 אשר מאומץ מתוך מאמרם של Lalive, Van Ours & Zweimüller ניתן לראות כיצד צופים החוקרים כי מאמץ החיפוש (ועמו שיעור היציאה מהאבטלה) יגבר עד לתום תקופת הזכאות, ואז יישאר קבוע ברמה גבוהה. בקו מקווקו מוצגת ההשפעה של העלאת שיעור התחלופה של דמי האבטלה לעומת השכר על הסיכוי ליציאה מאבטלה – ירידה בעוצמת החיפוש בהתחלת תקופת הזכאות לצד עלייה בעוצמתה לקראת תום הזכאות.

איור 1 – התפלגות הסיכוי ליציאה מאבטלה על פני זמן

מקור: Lalive, Van Ours & Zweimüller, 2006

ב-2007 פרסמו Card, Chetty & Webber מאמר אשר מערער על המסקנות של הספרות הכלכלית הכללית ושל המחקר לעיל של Lalive, Van Ours & Zweimüller (2006) בפרט. Card, Chetty & Webber ערכו בדיקה על סמך נתוני הביטוח הלאומי האוסטרי (אותה מדינה בה נערך המחקר המבוקר לעיל) בשנים 1981-2001, והציעו כי יתכן והקפיצה בשיעור היוצאים לקראת סוף הזכאות אינה נובעת מסיכון מוסרי אלא מסיבה טכנית בלבד. על פי החוק האוסטרי על מנת לקבל דמי אבטלה בתקופת הזכאות נדרשים המובטלים להירשם בשירות התעסוקה האוסטרי באופן עיתי וקבוע, אולם עם סיום הזכאות לקצבה הם אינם נדרשים להירשם אלא עבור שימוש בשירותי המדינה בסיוע במציאת עבודה. בפועל, לאור הפסקת התמריץ הכספי רבים מהמובטלים מפסיקים להירשם עם סיום תקופת הזכאות וממשיכים לחפש עבודה בכוחות עצמם. ברם, מחקרים של Lalive, Van Ours & Zweimüller, ומחקרים נוספים, מתייחסים לנתון הפסקת הרישום כמעיד על הפסקת האבטלה, בעוד שהוא מעיד על סיום חובת הרישום בלבד. בחינה ישירה של שיעור ההעסקה מחדש (זמן עד למציאת עבודה חדשה) ולא של הפסקת ההרשמה לאבטלה מגלה קפיצה צנועה, קטנה ב-90% מהקפיצה אשר מצאה הבדיקה במחקרים הקודמים למחקר זה. בנוסף, לא נמצאה עלייה עקבית בשיעור היוצאים מאבטלה כפי שמנבא המודל הכלכלי. ממצא זה מעיד שהשפעת הקצבה ובהתאם השפעת הסיכון המוסרי על התנהגות המובטלים היא קטנה ביותר. החוקרים מגיעים למסקנה שכ-1% בלבד משנה את התנהגותו לאור תקופת הזכאות כתוצאה מסיכון מוסרי.

בעוד ש-Card, Chetty & Webber (2007) מבקרים את אופן המדידה של מחקרים הקודמים להם, ומבקשים להפריך את ניסיון אימות התאוריה הכלכלית על ידי מחקרים כגון זה של Lalive, Van Ours & Zweimüller, הם אינם מציגים תאוריה חליפית המסבירה מדוע הניבוי שביטוח אבטלה יכרוך סיכון מוסרי מתמש במידה מועטה בלבד. תשובה אפשרית ניתן למצוא במחקרים כגון אלה של Winkelmann & Clark, Georgellis & Sanfey (1998), (2001) ו-זוסמן ורומנוב (2005) אשר מוצאים קשר חזק בין אבטלה לבין פגיעה באושרו של הפרט. במחקרים של זוסמן ורומנוב אשר נערך בישראל טוענים החוקרים כי הפגיעה באושרו של המובטל נובעת משורת גורמים כגון חשיפה לעלויות לא כספיות, פגיעה בדימוי העצמי,

במעמד החברתי ואובדן מגע אנושי עם עמיתים לעבודה. מחקרים מעין אלו משתלבים במודל הכלכלי היטב, והם מבססים טענה כי מכיוון שהתשלומים הכספיים של ביטוח אבטלה אינם מכסים את מלוא העלות של אבטלה ואין 'פיצוי מלא' (כפי שתואר לעיל), הסיכון המוסרי פוחת. זאת, בדומה לכך שאם גם לאחר הפיצוי הכספי, הנזק משריפה במסעדה נותר גבוה, ולכן נשמר תמריץ גבוה לנקוט צעדים למניעתה גם לאחר החלת ביטוח.

תשובה אפשרית שנייה לממצא של Card, Chetty and Webber ניתן למצוא בפעילות שירות התעסוקה. לפי חוק הביטוח הלאומי, סעיף 163(א),³ עבור קבלת דמי אבטלה מובטל נדרש לקבל את אישור שירות התעסוקה כי הוא זמין לעבודה וכי לא סירב לעבודה מתאימה⁴ אשר הוצעה לו. פעולה זו של שירות התעסוקה מכונה 'מבחן תעסוקה' והיא קריטריון לזכאות לדמי אבטלה. לקריטריון זכאות מעין אלו יש תפקיד בצמצום הסיכון המוסרי בשני אופנים: ראשון, יש פגיעה ב'פיצוי המלא' מכיוון שנדרשת התייצבות פיזית בלשכת שירות התעסוקה בתדירות מסוימת (משתנה על פי גיל) – פעולה אשר דורשת מאמץ מהמובטל ולכן מפחיתה את תועלתו מלהיות מובטל. שנית, הפיקוח של שירות התעסוקה על חיפוש העבודה של המובטל מצמצמת את הא-סימטריה במידע בין המבטח (המדינה) לבין המבוטח ובכך מצמצמת את האפשרות לניצול הביטוח. לקריטריון זכאות מעין אלו יש כוח משמעותי בצמצום השפעת הביטוח על התנהגות המובטל, לעיתים בניגוד להעדפותיו לניצול המערכת (Grubb, 2000).

זווית נוספת אודות סיכון מוסרי מציע מחקרו של Chetty (2008). לכאורה, התאוריה הכלכלית מזהה את הסיכון המוסרי כחלק מהשיקול של המובטל בויתור על חלק מהכנסתו, בהיותם של דמי האבטלה מחליפים פחות מ-100% מהשכר, עבור פנאי. הבחירה בין פנאי והכנסה מכונה השפעת תחלופה והיא אינה אמורה להיות מושפעת מהסכום האבסולוטי אשר יש בידי המובטל, אלא מהעדפותיו. עם זאת, Chetty מוצא שסיבה עיקרית לקיצור תקופת אבטלה היא הקושי של בעלי הכנסות נמוכות לכסות את הירידה ברמת חיים על ידי הלוואה (בשל קיומו של שוק הון בלתי משוכלל). במידה ושוק ההון היה משוכלל לחלוטין, בעלי הכנסות נמוכות וגבוהות היו מושפעים באופן דומה מסיכון מוסרי. כמו כן, מובטלים המקבלים פיצויי פיטורין היו מגיבים באופן דומה למובטלים ללא פיצויי פיטורין. עם זאת, עשירים יותר ומקבלי פיצויי פיטורין נוטים להאריך את תקופת האבטלה שלהם לעומת עניים או מובטלים אשר אינם מקבלים פיצויי פיטורין. הדבר מצביע כי מי שיכול להלוות או אינו נדרש להלוואה מגיב שונה מבעלי בעיית נזילות. במידה ומידת המאמץ המושקע במציאת עבודה נקבע על ידי מידת היכולת ללוות כדי להשלים ('להחליק') את הצריכה בעת אבטלה, הרי שהנזילות ממנה נהנה המובטל - היא השפעת ההכנסה, ולא הסיכון המוסרי, שהוא כאמור תוצאה של השפעת תחלופה, מקבלת את התפקיד המשמעותי יותר בקביעת משך האבטלה.

³ "רואים אדם כמובטל אם הוא רשום בלשכת שירות התעסוקה כמחוסר עבודה לפי תנאים שקבע השר באישור ועדת העבודה והרווחה, והוא מוכן ומסוגל לעבודה במקצועו או בכל עבודה אחרת המתאימה לו (לשני אלה ייקרא להלן - עבודה מתאימה), ולשכת שירות התעסוקה לא הציעה לו עבודה".

⁴ 'עבודה מתאימה' מוגדרת בחוק על פי מספר קריטריונים ובהם כושר גופני, מרחק ממקום המגורים, שכר שאינו נמוך מדמי האבטלה ותחום דומה לתחום בו עבד המובטל.

Krueger & Mueller (2010) במחקרם בחנו ישירות את מאמץ החיפוש ודנו בקשר בין מאפיינים אישיים לבין זמן מושקע בחיפוש עבודה בעת אבטלה. החוקרים השתמשו בסקרי American Time Use Surveys שנערכו על ידי לשכת הסטטיסטיקה האמריקאית בין השנים 2003-2007 (2,171 משיבים מובטלים). בסקרים אלה נשאלו הנסקרים בפירוט רב במה עסקו בכל שלב ולמשך כמה זמן ביום שקדם לעריכת הסקר. הממצאים של המאמר תואמים את הציפיות של מודל הסיכון המוסרי. המחקר מוצא כי ישנו קשר הפוך בין גובה דמי האבטלה לבין הזמן המוקדש לחיפוש עבודה, כאשר הגמישות⁵ עומדת על 1.6-2.2. בנוסף, ממצא התואם את תאוריית הסיכון המוסרי היא ככל שמתקרבים לסיום מועד הזכאות לאבטלה – מתארך הזמן המוקדש לחיפוש.

שיטת מחקר נפוצה בניסיון לזיהוי סיכון מוסרי היא בחינת ההבדלים בהתנהגות בין פרטים דומים, אשר השוני היחיד ביניהם הוא בתנאי דמי האבטלה אותם הם מקבלים. ההנחה היא כי במידה וההתנהגות תוכתב ממאפייני הפרטים בלבד, לא ימצא הבדל ביניהם, אולם במידה ומתקיים סיכון מוסרי, השינוי בתנאי הביטוח יוביל לשינוי בהתנהגות. במחקר שנערך בגרמניה על ידי Caliendo, Tatsiramos & Uhlendorff (2013) על בסיס נתונים מהשנים 2001-2003, מנצלים החוקרים את הקפיצה בזכאות לדמי אבטלה מ-12 חודשים ל-18 חודשים בגיל 45 כבסיס לבדיקת סיכון מוסרי. המחקר מצא הבדל מובהק בין המובטלים המצויים בסמיכות לסף וממש מעליו (כלומר הדומים במאפייניהם, אולם שונים בהתייחסות הביטוח אליהם) ומצביע על כך שהארכת הזכאות מאריכה גם את תקופת האבטלה. ממצא נוסף של המחקר הוא שמובטלים בעלי תקופת זכאות קצרה, אשר מזדרזים ומוצאים עבודה בתום תקופת הזכאות, נשארים במקום העבודה החדש לזמן מועט יותר ומקבלים שכר נמוך יותר מאשר בעלי הזכאות הארוכה יותר בעבודתם החדשה. ממצא זה עשוי להצביע על כך שתקופת אבטלה קצרה יותר פוגעת במידת ההתאמה בין המובטל לבין מקום העבודה העתידי שלו. במחקר של Farber & Valletta (2013) שבוצע בארצות הברית, עבור זיהוי שוני בזכאות ללא שוני במאפיינים, נוצלו ההארכות בתקופת הזכאות לדמי אבטלה שניתנו אחרי המשברים הכלכליים של השנים 2008-2009 ושל שנת 2001. כמו כן, נוצלה הקפיצה בתקופת הזכאות לדמי אבטלה בין מובטלים שהיו זכאים לה לבין לעומת מובטלים שלא היו זכאים. ממצאי המחקר היו שהארכת תקופת הזכאות הביאה להארכה קטנה, אך מובהקת סטטיסטית, בשיעור ההישארות באבטלה, ולעלייה קטנה במשך האבטלה. מימדי ההשפעה היו דומים עבור שתי התקופות עבורן נערכה הבדיקה.

השפעת משתנים שונים על משך תקופת האבטלה

בדיון אודות משך תקופת האבטלה של פרטים בעלי מאפיינים שונים, הספרות עוסקת בהשפעת שני סוגי משתנים: מאפיינים אישיים כגון גיל, הכנסה והיסטוריה תעסוקתית ומאפיינים חיצוניים כגון המצב הכלכלי באזור ואיכות המבנה המוסדי של המערך העוסק באבטלה.

ארבעה מחקרים שנערכו במדינות ותקופות שונות ביקשו לאמוד אמפירית את מובהקות ההשפעה של משתנים שונים על משך האבטלה. בהולנד נערך מחקר במסגרתו ערכו החוקרים Folmer & Van Dijk (1988) בדיקה

⁵ שיעור שינוי בזמן המוקדש לחיפוש עבודה לאור שינוי בגובה דמי האבטלה.

על בסיס סקר בקרב 6,000 משתתפים אשר העידו על משך האבטלה שלהם בעת עריכת הסקר. בפורטוגל נערך מחקר על ידי Addison & Portugal (2003), בו מסרו המשתתפים את פרטיהם האישיים והתבקשו להעיד על מצבם התעסוקתי, בתדירות של פעם ברבעון (ועד חמישה רבעונים רצופים) בין השנים 1992-1997. מחקרים של Arntz & Wilke (2006) שנערך בגרמניה הבחין בנוסף למעבר מאבטלה לעבודה, גם בין מעבר לעבודה רגילה ומעבר לעבודה מסובסדת בחלקה על ידי הממשלה הגרמנית. השנים הנבדקות במחקר זה הן 2000-2004 והניתוחים בו מבוצעים על בסיס מאגר מידע של 1.4 מיליון פרטים. בספרד, במערך ניסויי דומה למחקר בפורטוגל, השתמשו החוקרים Arranz, Garcia-Serrano & Toharia (2007) במעקב רבעוני על בסיס מאגר נתונים בו נבחנו 200,000 משתתפים בין השנים 1999-2005.

כל ארבעת המחקרים מצאו כי משתנה אשר פוגע בסיכויי היציאה מאבטלה לתעסוקה הוא גיל מבוגר, שהשפעתו ניכרה גם בהארכת תקופת האבטלה, וגם באופי העבודה החדשה: גיל מבוגר הוביל ביתר שאת להעסקה בסבסוד על ידי המדינה על פני העסקה בעבודות רגילות. במחקרים בספרד ובגרמניה נבדקה ההשפעה של תואר אקדמי על מציאת עבודה, אולם לא נמצאה השפעה מובהקת. בנוסף בגרמניה וספרד נבדקה השפעת משך הוותק בעבודה הקודמת על סיכויי מציאת עבודה חדשה, ונמצאה השפעה שלילית. ההערכה של עורכי המחקר הייתה שההשפעה השלילית נובעת מהספציפיות של הניסיון והעלייה בדרישות המובטל, אשר מקשות על מציאת התאמה לעבודה חדשה. בספרד ופורטוגל נמצא כי פיטורין לאור סיום חוזה מנבאים חזרה מהירה יותר לשוק העבודה לעומת פיטורין מסיבות אחרות. בהולנד נמצא שנשים נשואות נוטות להיות מובטלות זמן קצר יותר, זאת, להערכתם מכיוון שהן עוברות הלך ושוב בין שוק העבודה המשני (בו משרות זמניות והדורשות כישורים נמוכים) לבין אבטלה.

מחקר נוסף הראוי לציון בהקשרי המשתנים המשפיעים על משך אבטלה הוא מאמרם של Brügger, Lalive & Zweimüller (2009), הדן בהשפעה של תרבות על מאפייני התנהלות בשוק העבודה. במאמר אימצו החוקרים את ההגדרה כי תרבות היא סט של אמונות וערכים המשותפים בתוך קבוצות חברתיות או אתניות, דתיות עם זהויות נפרדות. המחקר נערך בשוויצריה המחולקת לאוכלוסייה של דוברי שפות לטיניות (צרפתית, איטלקית ורומנית) ואוכלוסייה של דוברי גרמנית, כאשר בין הקבוצות יש הפרדה גאוגרפית יחסית חדה. המחשה של ההבדלים בין האוכלוסיות בנוגע לנומרות הקשורות בשוק העבודה ניתן לזהות בממצא לפיו 78% ממשיבים בסקר שחיים בחלק הדובר הגרמני של שווייץ העידו כי "הייתי עובד גם אם לא הייתי צריך את הכסף", לעומת 50% בלבד מהמשיבים במחוזות הדוברים שפות לטיניות. המחקר מתבסס על נתונים על אודות יותר מ-170,000 רצפי אבטלה מהשנים 1998-2003 של מובטלים גברים בלבד. למחקר יש שלושה ממצאים עיקריים: (1) בין האוכלוסיות יש הבדל מובהק ומשמעותי בקריטריון של משך תקופות אבטלה (2) בין האוכלוסיות יש הבדל מובהק במנגנונים בהם נעזרים במציאת עבודה (חיפוש עצמי לעומת היעזרות במנגנוני מדינה) ו-(3) ישנה משמעות רבה יותר לנומרות בסביבה הגאוגרפית הקרובה מאשר למוצא.

במחקר של Kroft & Notowidigdo (2011) נעשה מאמץ למדל ולאחר מכן לבחון אמפירית את ההשפעה של משתנים כלכליים ואזוריים על התנהגות מובטלים. במחקר נבחנו נתונים מהשנים 1985-2000 לגבי של גברים מקבלי דמי אבטלה בארצות הברית, תוך ניצול שונות בין שיעורי האבטלה במדינות השונות בארצות הברית.

המחקר בחן את מידת הסיכון המוסרי על ידי מדידת הגמישות של תקופת האבטלה לעומת דמי האבטלה.⁶ המחקר מצא כי ככל ששיעור האבטלה נמוך יותר במדינה (ובמשתמע השוק המקומי קרוב יותר לתעסוקה מלאה), גובר הסיכון המוסרי. כך, גידול של סטיית תקן אחת בשיעור האבטלה המקומי, הגדיל את גמישות משך האבטלה לעומת רמת דמי האבטלה ב-32%. בהקשר זה יצוין, כי גם המחקרים אשר תוארו לעיל בהולנד ובגרמניה בדקו את השפעת המצב הכלכלי האזורי, ובעוד שהם מצאו למרכיב האזורי השפעה מובהקת, הרי שהיא חלשה לעומת השפעת המאפיינים האישיים של הפרט.

במחקר הנוכחי יעשה שימוש בשתי הגישות שנסקרו לעיל: א. הגישה המבוססת על תכונות הפרטים – תוך בדיקת ההתנהגות של פרטים מטיפוסים שונים ביחס לקבלת דמי אבטלה; ב. הגישה המתבססת על הביקוש לעבודה – תוך בדיקת התנהגות הפרטים בהקשר של קבלת דמי אבטלה בתקופות שונות של מחזור העסקים. עם זאת, בניסיון הניבוי התאורטי של כיוון השפעת המשתנים, המאמרים אינם מפרידים בין השפעת סיכויי מציאת עבודה של המובטל לבין השפעת המאמץ המושקע מצד המובטל בחיפוש עבודה. לכאורה, הציפייה היא שככל שהסיכוי למציאת משרה עולה, כך תהיה השפעה רבה יותר לתמריץ המגולם בסיכון מוסרי. בהתאם, ככל שיש גידול משתנים המשפיעים לטובה על זמינות העבודה, כגון גיל צעיר, יהיה תמריץ חזק יותר למצוא את מרבית תקופת הזכאות לדמי אבטלה לפני העלאת אינטנסיביות חיפוש העבודה (Lalive, Van Ours and Zweimüller, 2006). מחקר זה גם הוא מתבסס על שתי הזוויות האלה, אולם הוא מנסה לאפשר את ההפרדה בין השפעה על סיכויי מציאת עבודה לעומת המאמץ המושקע.

ממצאי המחקר בישראל

במחקר אשר ערך מינהל המחקר והתכנון של המוסד לביטוח לאומי בקרב מובטלים שהתחילו את אבטלתם בשנת 2008 נבחנו הגורמים המנבאים את משך תשלום דמי האבטלה (טולידנו, 2010). הממצאים היו כי נשים היו מובטלות תקופה ארוכה יותר מאשר גברים. כמו כן, הנשואים והמבוגרים היו מובטלים תקופה ארוכה יותר מאשר צעירים ורווקים, כאשר משך תקופת קבלת דמי האבטלה ירד עם עלייה במספר ילדים במשפחה. כצפוי, האזורים שבהם משך האבטלה היה ארוך יותר הם צפון ודרום הארץ. משך האבטלה הקצר היה במחוז המרכז. בנוסף, נמצא כי ימי התשלום עולים עם ירידה במספר שנות לימוד ועלייה בשכר. ממצא מעניין אחר, הוא שככל שהתקופה המרבית ארוכה יותר, המיצוי נמוך יותר: כך, שיעור המיצוי (שיעור משך התשלום מתוך התקופה המרבית) היה נמוך ביותר מ-25% בקרב המובטלים הזכאים ל-175 יום לעומת הזכאים ל-50 יום. פרשנות אפשרית במחקר לממצא האחרון הייתה שהמובטלים אינם מושכים ברצון דמי אבטלה בעת שהותם במערכת, אלא מעדיפים להיות מועסקים ככל יכולתם.

במחקר נוסף אשר נערך במנהל המחקר והתכנון נבחנו סוגיות קרובות לאלו הנבחנות בעבודה הנוכחית. מחקר עקב אחר התנהגות מקבלי דמי אבטלה במשך תקופת קבלת דמי אבטלה בשנים 2009-2012 (טולידנו, 2014). ראשית, המחקר מוצא כי 10% בלבד ממקבלי האבטלה צברו את תקופת האכשרה⁷ המינימלית הנדרשת לזכאות לדמי אבטלה, ואילו שאר ה-90% עבדו תקופות ארוכות יותר. ממצא זה יכול להעיד כי מרבית

⁶ ראו הערה 5.

⁷ תקופה של עבודה לפני התחלת תקופת האבטלה המהווה תנאי לקבלת דמי אבטלה.

המובטלים אינם מתכננים את מועד היציאה לאבטלה על פי תקופת האכשרה הנדרשת לקבלתה. שנית, שיעורי המובטלים אשר מיצו את מלוא תקופת זכאותם גבוהה ביותר בקבוצות הזכאות הקצרה והארוכה – 50 יום ו-175 יום. ההסבר אשר ניתן על ידי המחקר הוא כי עבור תקופת הזכאות הקצרה לא הספיקו המובטלים למצוא עבודה ועבור תקופת הזכאות הארוכה (אשר ניתנת לגילאים מבוגרים יותר), הם מתקשים למצוא עבודה וחלקם אף מתייאשים ויוצאים משוק העבודה לאחר מיצוי מלא.

הספרות אשר נסקרה בסקירת הספרות לעיל נטתה להתמקד או בזיהוי המאפיינים של קבוצות ואורך אבטלה או בבחינת סיכון מוסרי כולל. הערך המוסף של המחקר הנוכחי יחסית למחקרים אשר נסקרו הוא השילוב של ניסיון להגיע למסקנות לגבי הסיכון המוסרי תוך הבדלה בין קבוצות אוכלוסייה שונות, שילוב אשר קיבל התייחסות מועטה בלבד. כמו כן, המחקרים בישראל אינם מתייחסים מפורשות לסיכון מוסרי, אלא לשיעורי מיצוי בלבד. עבודה זו מבקשת, באמצעות מעקב אחר המובטל לא רק בתקופת קבלת דמי האבטלה אלא גם בתקופת האבטלה בפועל (תקופת אי העבודה), לספק תובנות גם על אודות היבט הסיכון המוסרי.

הרקע המוסדי - ביטוח האבטלה בישראל

חוק ביטוח האבטלה בישראל נחקק ב-1970 ונכנס לתוקפו ב-1973 ומכסה שכירים בלבד (כפי שהיה נהוג לאורך שנים במרבית המדינות המפותחות). החוק נבנה לפי ההיגיון של חוקי ביטוח אבטלה במדינות המתקדמות. לפי הגיון זה לחוק זה מטרה כפולה (טולידנו, 1988):

א. הגנה סוציאלית על הפרט - מתן משענת למובטלים מאונס ולתת להם זמן סביר לחפש ולמצוא עבודה במקצועם או להותיר להם זמן סביר להסבה מקצועית בתרחיש של שינויים בשוק העבודה.

ב. הקצאה יעילה של כח אדם - יעד זה מתייחס לרמת המשק ולא לרמת הפרט. השהות המתאפשרת למובטלים בחיפוש עבודה המתאימה לכישוריהם ורצונותיהם ושאינה בהכרח העבודה הראשונה הנקרת בדרכם, ממלאת תפקיד חשוב בעידוד הקצאה יעילה של כח אדם במשק.

המחוקק הוסיף מספר קריטריונים לזכאות עבור מניעת ניצול לרעה של החוק, הקיימים בביטוחי אבטלה במרבית במדינות העולם המתקדם, ומניעת תמריצים שליליים ליציאה לעבודה - דהיינו מניעת סיכון מוסרי (טולידנו, 1988):

א. הבחנה בין פיטורין והתפטרות - זכאי לדמי אבטלה מי שמובטל שלא מרצון, כלומר שפוטר. לכן, אדם המתפטר מרצונו אינו זכאי לדמי אבטלה לתקופה מסוימת.

ב. מבחן תעסוקה - זכאי לדמי אבטלה רק מי שמעוניין לצאת לעבודה. היבט זה נבחן על ידי שירות התעסוקה, כפי שתואר לעיל.

ג. תקופת אכשרה - זכאי לדמי אבטלה רק מי שקנה לכך זכות על ידי תקופת עבודה טרם האבטלה והפרשת סכומים משכרו.

ד. ימי המתנה - מובטל אינו זכאי לדמי אבטלה בימים הראשונים לאבטלתו. זאת, עבור מניעת פיצוי עבור תקופות אבטלה קצרות מאוד וטבעיות למעבר בין עבודה לעבודה אשר אין בהן הפסד משמעותי.

ה. שיעור תחלופה – אמנם קצבת אבטלה היא קצבה מחליפת שכר, אולם בשיעור פחות מ-100%, הכדאי פחות מהכנסת המובטל משכרו.

ו. הגבלת תקופת זכאות – המובטל זכאי דמי אבטלה למשך תקופה מוגבלת אשר מוערך ומרבית המובטלים יצליחו למצוא עבודה חדשה במהלכה. במידה והתקופה מוגדרת היטב, עבור אלו אשר חורגים מהתקופה יתכן והאבטלה נעוצה בגורמים מלבד החיכוך של שוק העבודה, ויש להגיש להם סיוע בכלים אחרים.

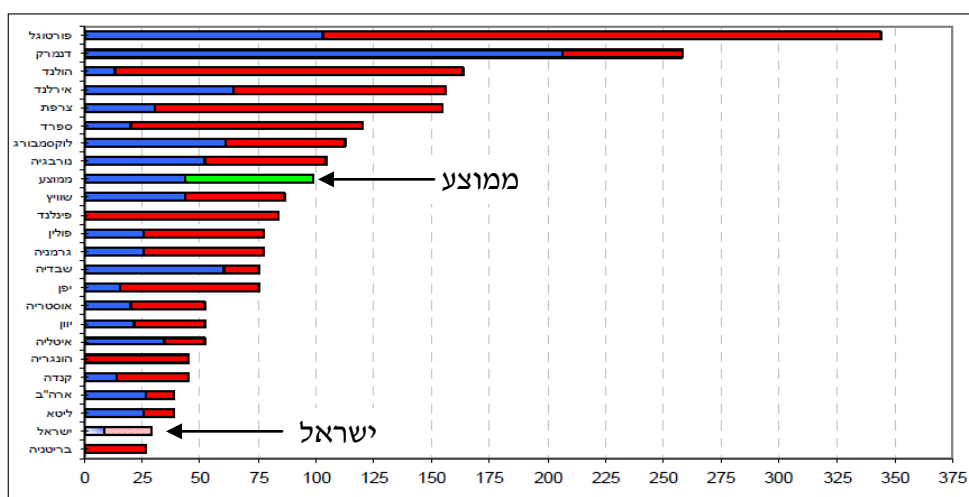
החוק בישראל ניסה לאזן בין שתי מטרות: לאפשר למובטל לשמור במידה רבה על רמת חייו הקודמת ובו בעת לצמצם עד כמה שניתן את תקופת הזמן במהלכה הוא נעדר משוק העבודה. כתוצאה מלחץ פוליטי בעת אישור החוק לבש החוק צורה פרוגרסיבית לפיה בעלי הכנסות נמוכות מקבלים אחוז גבוה יותר מהשכר טרם האבטלה, מסיבות של חלוקה מחדש. מלבד זאת, בתכנית הביטוח הישראלית היו קיימים כל הגורמים שהוזכרו לעיל. חוק ביטוח אבטלה נחקק בתקופה בה היה המשק הישראלי בתעסוקה מלאה, וכראיה ב-1975 מספר דורשי העבודה עמד על כ-450 בלבד! בהתאם, שיעור התשלום של דמי הביטוח משכרו של העובד פחת ועד סוף שנות ה-70 החוק נותר במתכונת דומה (גל, 2005).

החל משנות ה-80, החלה תקופה ארוכה בה נערכו בחוק שינויים רבים.⁸ עם ההחמרה של המצב הכלכלי במשק ועם התגברות המודעות לדמי אבטלה גדל גם במספר המובטלים והוא עמד ב-1990 על 145,000 (טולידנו, 1991). במהלך שנות ה-90, בעיקר באמצעות חוק ההסדרים המתלווה לתקציב המדינה, בוצעו מספר צעדים שמשמעם שחיקה מתמדת של דמי האבטלה (פרנקל, 2001). שורת שינויים משמעותית נוספת בוצעה בשנים 2002-2003 לאור ההאטה הכלכלית בישראל באותן שנים. במסגרת שינויים אלו הוארכה תקופת ההכשרה (כלומר הוחמר תנאי זכאות), צומצמה תקופת הזכאות לדמי אבטלה לגילאים צעירים, קוצצו חלק מדמי האבטלה להם זכאי עובד בהכשרה מקצועית, הופחתו דמי האבטלה וצומצמה תקופת הזכאות המירבית למובטלים חוזרים (טולידנו, 2002, 2003). כתוצאה מהשינויים, למרות ההאטה, חלה ירידה במקבלי דמי האבטלה. יצוין, כי לאחר שינויים אלו בנק ישראל והמוסד לביטוח לאומי,⁹ בסקירות נפרדות, טענו כי התנאים בישראל הם מחמירים בהרבה מהנהוג במדינות מערביות (בנק ישראל, 2009; אנדבלד, גוטליב וטולידנו, 2009).

⁸ בשנים 1980-2002 נערכו 30 שינויים בחוק (גל, 2005).

⁹ שתי הסקירות נערכו בשנת 2009 במסגרת דיון בתוך הממשלה האם יש להחיל שינויים בתנאי הזכאות לדמי אבטלה.

איור 2: טווח התקופה המרבית לתשלום דמי אבטלה בישראל ומדינות נבחרות, 2008 (שבועות)¹⁰

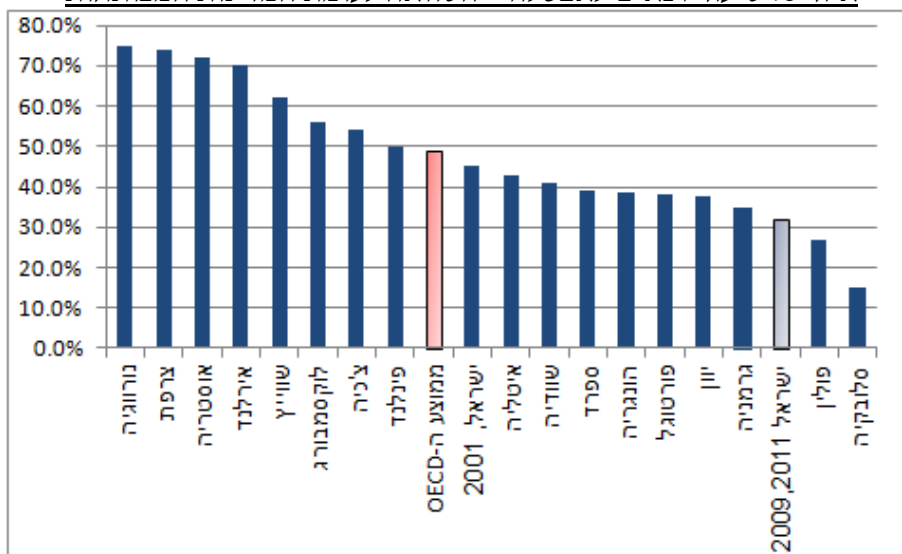
⁽¹⁾ בחלק מהמדינות מותנה משך תקופת הזכאות המרבית לקבלת דמי אבטלה בתקופת האכשרה, במספר התלויים, בגיל וכדומה. הנתון ביפן הוא לשנת 2006, בקנדה ובארה"ב – לשנת 2007. התקופה המרבית בארה"ב שונה בין המדינות.

המקור: עיבודי בנק ישראל מתוך נתונים של המוסד לביטוח לאומי ושל ISSA (2009), Social Security Programs Throughout the World, 2009.

הקיצוצים בתנאים לאורך השנים גררו בד בבד שיעור זכאות נמוך לאבטלה בישראל. כך, פחות משליש מהבלתי מועסקים קיבלו דמי אבטלה בשנת 2011. שיעור זה נמוך, הן בפרספקטיבה היסטורית והן בפרספקטיבה בין-לאומית: בשנים שקדמו לשינויי חקיקה שהחמירו בתנאי זכאות לדמי אבטלה (אשר בוצעה בשנים 2002-2003) שיעור הזכאים היה גבוה יותר והגיע לכ- 45% מהבלתי המועסקים ב- 2001. בשנים האחרונות שיעור זה הגיע לשפל והוא בין הנמוכים ביותר בהשוואה למדינות החברות בארגון ה-OECD. במדינות בעלות מסורת ביטחון סוציאלי משמעותי, כגון נורבגיה וצרפת, שיעור הזכאים מגיע ל- 75% מכלל הבלתי מועסקים (טולידנו, 2011).

¹⁰ הצבעים השונים בתרשים מעידים על זכאות של קבוצות שונות באותה מדינה, כאשר הצבע האדום מבטא את הזכאות המרבית.

איור 3 : שיעור זכאים לאבטלה – השוואה לעומת המדינות המפותחות

המקור : עיבוד של התרשים המופיע אצל טולידנו, 2011

בישראל, לצד דמי ביטוח אבטלה המוגבלים בזמן והתלויים בצבירת תקופת הכשרה של עבודה אולם אינם תלויי הכנסה, קיימים דמי הבטחת הכנסה. הבטחת הכנסה היא קצבה שאינה מוגבלת בזמן אך היא תלויית-אמצעים (means tested) ולא נדרשת עבודה תקופת הכשרה. דמי אבטלה שואפים לבטא מנגנון של ביטוח ואילו הבטחת הכנסה היא מנגנון סוציאלי. המשמעות היא שבין האוכלוסיות נטולות ההכנסה, הבטחת הכנסה נועדה לאוכלוסייה החלשה יותר – ללא ניסיון תעסוקתי בתקופה לפני קבלת הקצבה ובעלת הכנסה נמוכה ואמצעים דלים. במסגרת זאת, יודגש כי דמי הבטחת הכנסה נמוכים יותר מדמי אבטלה. מתוקף היותם בעלי ניסיון תעסוקתי בשנתיים הקודמות לתקופת האבטלה, מקבלי דמי האבטלה בהכרח במצב כלכלי טוב יותר ובעלי סיכוי גבוה יותר להשתלבות בשוק העבודה (המוסד לביטוח לאומי, 2014 ב'). חלק ממקבלי דמי אבטלה אשר אינם מוצאים עבודה עוברים לקבל הבטחת הכנסה. כך, ב-2009 כ-8% ממי שמיצו את הזכאות לדמי אבטלה וכ-2.2% מבין מי שלא מיצו את זכאותם פנו להבטחת הכנסה (טולידנו, 2010).

בלוח 1 להלן יוצגו נתונים של ביטוח לאומי אודות מקבלי דמי אבטלה בשנות המחקר - 2007, 2009 ו-2011 :

לוח 1 - נתוני של ביטוח לאומי אודות מקבלי דמי אבטלה בשנות המחקר

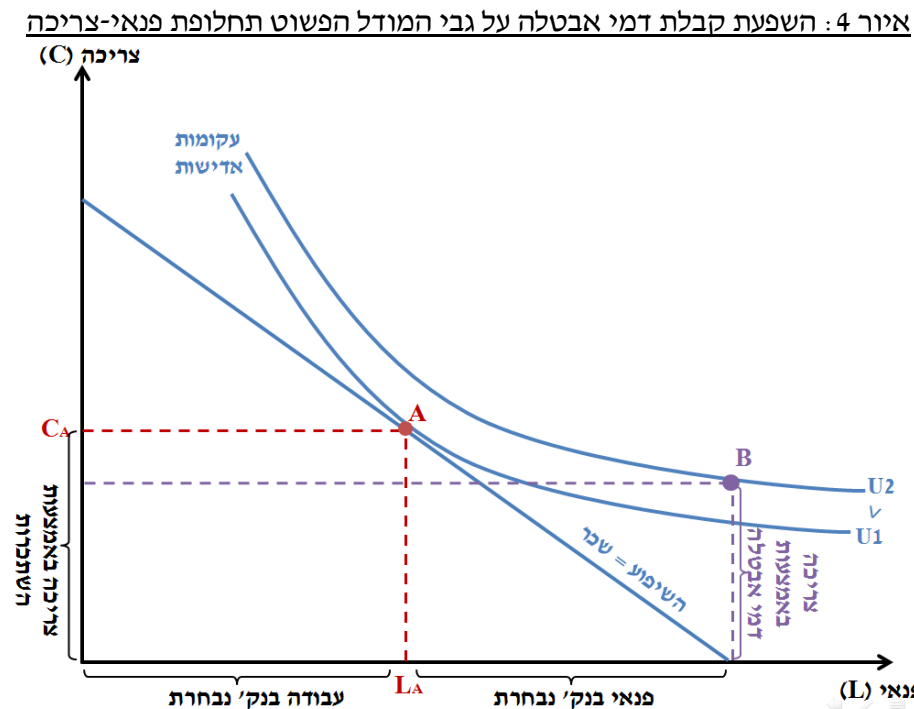
שנה	מקבלי דמי אבטלה - ממוצע חודשי	סך תשלומי דמי אבטלה (מיליוני ש"ח)	מספר דורשי דמי אבטלה שונים זכאים	מגמה משנה קודמת	% מקבלי דמי אבטלה מכוח העבודה האזרחי	מצב מאקרו כלכלי בישראל
2007	49.9 אלף	1.757	כ-163 אלף	ירידה	1.7%	צמיחה מתמשכת
2009 ¹¹	73 אלף	3.028	כ-218 אלף	עלייה	2.4%	שנת משבר
2011	57 אלף	2.5	178 אלף	ירידה	1.8%	צמיחה "רגילה"

מקור : טולידנו, 2008, 2010, 2012

¹¹ בשנה זאת חל הסכם בין יוני 2009-פברואר 2010 בו תקופת ההכשרה של מובטל בן 25 ויותר קוצר מ-12 חודשים מתוך 18 חודשים ל-9 חודשים מתוך 12 חודשים. סך הכל, כ-9,500 איש לאורך השנה, מעט פחות מ-800 בממוצע לחודש.

מבנה דעת והשערות מחקר

התרשים שבאיור 4 להלן מציג פרט העובד בשלב ראשון בנקודה A, היכן שהוא ממקסם תועלת לפי העדפותיו לגבי היחס בין פנאי לצריכה (הממומנת על ידי שכר מעבודה). בנקודה B מקבל הפרט הכנסה מדמי אבטלה ונהנה ממלוא הפנאי האפשרי. כפי שניתן לראות, למרות שדמי אבטלה אינם מחליפים את ההכנסה מעבודה באופן מלא (כפי שאכן נהוג בישראל ובעולם), הרי שהתועלת בנקודה B גבוהה יותר. זהו הבסיס לתאוריית הסיכון המוסרי, אשר שהיחס בין נקודות B ו-A מתקיים עבור המובטלים ולכן אלו, כפרטים רציונאליים, יעדיפו קבלת דמי אבטלה על פני עבודה למשך זמן ארוך ככל שאפשר.

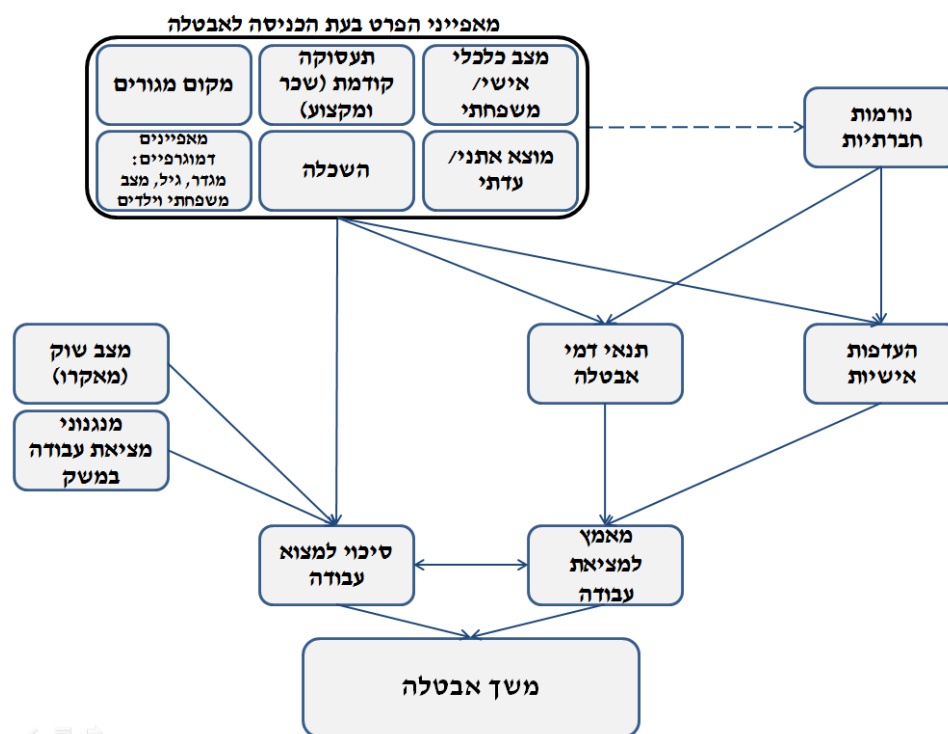
כמובן, שהמציאות יותר מורכבת מהמודל הפשוט לאור כך שלא נלקחים בחשבון אלמנטים, אשר חלקם יפורטו להלן, כגון ההנאה מעצם העבודה (מלבד מימון צריכה), הסנקציות החברתיות לאבטלה ומידת הנזילות אשר יש למובטל. השערת המחקר היא כי, בהתאם למודל הכלכלי, הפרט ממתן את מאמץ חיפוש העבודה שלו ואף מסרב לעבודות (אלו המשתנים עליהם יש לפרט השפעה) כל עוד מתקיים כי: $\frac{p_i}{1-p_i} > \frac{K_i}{W}$. הביטוי $\frac{p_i}{1-p_i}$ מבטא את היחס בין ההסתברות למצוא עבודה לבין אי-מציאת עבודה ואילו הביטוי $\frac{K_i}{W}$ מבטא את העלות לאי עבודה גם לאחר סיום הזכויות דמי האבטלה (K_i) חלקי התועלת מדמי האבטלה (W) (לפירוט נוסף לגבי אופן ההגעה לנוסחה זו ניתן לפנות לנספח 2). אם כן, בחיפוש אחר גורמים המסבירים את מידת המאמץ של הפרט למצוא עבודה, יש לזהות הן את הגורמים אשר משפיעים על העלות לאי עבודה גם לאחר סיום הזכויות דמי האבטלה לעומת התועלת מדמי אבטלה מחד והן את הגורמים המשפיעים על הסיכוי למצוא עבודה. הנוסחה לעיל מאפשרת לזהות את כיוון ההשפעה של הגורמים. כך, גורמים אשר יגבירו את הסיכוי למציאת עבודה

יקטינו את המאמץ למציאת עבודה ועל ידי כך יאריכו את משך האבטלה. בדומה, יקטינו את המאמץ למציאת עבודה גורמים אשר מורידים את העלות מאבטלה או מגבירים את התועלת.

על פני תקופת הזכאות, לפי המודל הכלכלי צפוי כי ככל שמובטל מתקרב לסיום תקופת הזכאות לדמי אבטלה שלו, גובר הסיכוי שימצא את עצמו מובטל וללא הכנסה וכך, בבת אחת, תגדל העלות לאבטלה. לכן, הציפייה הכלכלית היא כי המאמץ למציאת עבודה יהיה נמוך בתחילת תקופת הזכאות ויגבר ככל שתקופת הזכאות תתקרב לסיומה והסיכוי לאי מציאת עבודה יגבר בהתאם. תאוריה זאת תואמת את הניבוי של החוקרים Lalive, Van Ours & Zweimüller (2006), אשר מאמרים מוצג ביתר פירוט בסקירת הספרות לעיל.

ניסיון לזהות את המנגנונים והגורמים השונים ואת הקשר ביניהם, מופיע בתרשים זרימה באיור 5 להלן. תרשים זה מסייע בהסברת והבהרת אופי ההשפעות על משך תקופת אבטלה של פרטים שונים.

איור 5 – מודל כלכלי מפורט למשתנים המסבירים את משך האבטלה

הסבר אודות מרכיבי המודל (מוצגים מתחתית המודל לכיוון מעלה):

א. משך אבטלה – במשמעות של משך תקופת אי-העבודה, ולא משך תקופת קבלת דמי אבטלה. אמנם, על פי המודל משך האבטלה מושפע ממאמץ למציאת העבודה ומהסיכוי למצוא עבודה ומהקשר ביניהם, אולם הקשר איננו חד-כיווני. משך אבטלה משפיע על המאמץ המושקע, אם דרך הייאוש הנובע מכישלון בחיפוש או דרך הגברת הלחץ על המובטל למצוא עבודה לפני תום תקופת הזכאות. בדומה, משך אבטלה ארוך יכול להוות איתות שלילי למעסיקים ובהתאם, להפחית את הסיכוי להעסקה (Kroft, Lange & Notowidigdo, 2012). עם זאת, בעבודה זו מטעמי פשטות ההנחה היא כי הקשר הוא חד-כיווני ומשך

האבטלה הוא מושפע ואינו משפיע. יצוין, כי בניגוד למשתני המאמץ למציאת עבודה והסיכוי למצוא עבודה - זהו משתנה נצפה ומדיד.

ב. מאמץ למציאת עבודה – זהו המשתנה העיקרי עליו משפיע המובטל והוא הנתון לבחירתו. יצוין, כי המאמץ למציאת עבודה מבטא גם את המשאבים אשר משקיע המובטל וגם את מוכנותו להתפשר בתנאים כדי למצוא ולקבל עבודה.

ג. מצב שוק (מאקרו) – הביקוש לעבודה, האם המשק נמצא בתעסוקה מלאה, האם הוא במיתון או צמיחה.

ד. מנגנוני מציאת עבודה – העלויות הכרוכות למעסיק או לדורש העבודה למציאת עבודה. מנגנונים לדוגמה אשר יכולים להפחית את עלות זאת הם חברות השמה, שירות התעסוקה וכלים מקוונים זמינים לצדדים.

ה. תנאי דמי אבטלה – משך וגובה דמי האבטלה וכן שירותי הרווחה המוצעים לאחר סיום תקופת דמי האבטלה (בישראל, עבור חלק מהדורשים, גם הבטחת הכנסה). כאן למעשה טמון הסיכון המוסרי הנדון בעבודה זאת, כאשר העבודה מתמקדת בהיבט של משך תקופת הזכאות, כפי שתואר לעיל. תנאי האבטלה מושפעים על ידי מאפייני הפרט (מספר ילדים וגיל הם בין התבחינים הקובעים את משך הזכאות וגובה השכר) ועל ידי החלטות פוליטיות המסתמכות על נורמות חברתיות.

ו. העדפות אישיות – השונות בהעדפותיהם האישיות של מובטלים גוזרת התייחסויות שונות לאבטלה. דוגמה מובהקת היא, כפי שמופיע באיור 4 לעיל, בתחלופה בין התועלת מפנאי לבין התועלת מעבודה והשכר (ובהתאם יש שונות בסיכון המוסרי). השונות הזאת מושפעת מנורמות חברתיות שונות אליהן נחשפו הפרטים וממאפייניהם השונים.

ז. מאפייני הפרט בעת הכניסה לאבטלה – מאפיינים אלו מקיימים יחסי גומלין מורכבים ביניהם. כך, יש קשר בין מוצא אתני לבין מקצוע, מצב משפחתי ומקום מגורים. מאפיינים אלו משפיעים הן על הסיכוי למצוא עבודה (לדוגמה, ביקוש שונה למקצועות ולגילאים שונים) והן על העדפות אישיות. הקשר להעדפות אישיות הוא כפול: בעקיפין דרך קיום נורמות שונות של יחס לשוק העבודה ודרך ההעדפות האישיות לאור הלחץ הכלכלי שהנסיבות של המובטל מפעילות עליו.

ח. נורמות חברתיות – ישנה שונות בנורמות החברתיות בין מדינות וגם בין קבוצות חברתיות. נורמות אלו משפיעות הן על המשחק הפוליטי דרכו נקבעים תנאי האבטלה והן על העדפות פרטים מובטלים (דרך לחץ חברתי ודרך הפנמתן בקרב הפרטים).

כפי שניתן לראות מהמודל לעיל, גם הגרפי וגם המתמטי, מאמץ החיפוש וסיכוי מציאת העבודה פועלים בכיוונים מנוגדים, ולכן קשה לשער לגבי איזה מהכוחות יהיה חזק יותר. עם זאת, בסיטואציות בהן אחד משני המשתנים האלו קבוע – השערת המחקר היא כי שינוי במשתנה השני ישפיע כפי שנובא לעיל.

מאגר הנתונים

הנתונים המשמשים במחקר הם נתוני אורך, לגבי כל מובטל, ובנפרד לגבי כל אחת משלושת השנים:

- לגבי כל חודש בשנה ובשנה העוקבת מופיעים במאגר הנתונים:
 - מספר הימים עבורם קיבל המובטל דמי אבטלה.
 - האם המובטל עבד באותו חודש (ללא פירוט של מספר ימי עבודה או שכר).

- גובה דמי אבטלה חודשיים.
- על סמך שני נתונים אלו מחושבים :
 - חודשי 'מרווח', חודשים בהם המובטלים אינן מקבלים דמי אבטלה וגם אינם עובדים.
 - מועד תחילת תקופת אבטלה (ברמת רבעון).
 - מועד סיום תקופת אבטלה (ברמת רבעון).
 - מספר ה'רצפים' ברמת החודש של קבלת אבטלה.
- ענף כלכלי בו עבד בשנה המדוברת, שנתיים אחורה ושנתיים קדימה (ניתנו השנים $x+2, x+1, x, x-1, x-2$)
- שכר ברמה שנתית, שנתיים אחורה ושנתיים קדימה (ניתנו השנים : $x+2, x+1, x, x-1, x-2$).
- מספר שנים במקום עבודה האחרון (ותק).
- משתני רשות מקומית (על סמך ישוב מדווח) :
 - מדרג סוציו אקונומי של הישוב.
 - מדרג פריפריאליות של הישוב.
 - מדד גייני של הישוב.
 - האם הישוב מהווה, או חלק מרשות מקומית ערבית (100% מאוכלוסייתו ערבים).
 - האם הישוב מהווה, או חלק מרשות מקומית מעורבת (10%-40% ערבים)¹².
- האם המובטל עלה בשנת 1990 או מאוחר יותר.
- משתנים דמוגרפיים :
 - מגדר
 - מצב משפתי (נשוי או רווק)
 - מספר ילדים
- האם למד במוסד אקדמי.
- גיל
- חינוך עיוני/טכנולוגי

מקור הנתונים המשמשים במחקר הוא המוסד בביטוח לאומי ישראלי. המוסד מחזיק בנתוני עבודה והכנסה עבור גביית דמי הביטוח מכל אזרח. הוא מחזיק בנתונים הדמוגרפיים עבור קביעת הזכאות לקצבאות והוא מחזיק מידע אודות תקופות האבטלה עבור התשלום עצמו.

הנתונים אשר סופקו הם על כלל המובטלים אשר החלו את תקופת האבטלה שלהם בשנות המחקר 2007, 2009 ו-2011. בתוך כך, מטעמי פשטות, המדגם צומצם עבור אוכלוסיית המחקר והיא מורכבת מהמובטלים העונים לקריטריונים הבאים במצטבר :

¹² בין אלו אפשר למנות את ירושלים, חיפה, לוד, מועצה אזורית מנשה, נצרת עילית, עכו ורמלה.

א. זכאות ל-175 ימים – הזכאות המרבית, לה זכאים מובטלים בני 45 שנים ומעלה או בני 35 שנים ומעלה שיש עמם שלושה תלויים (תלוי הוא בן זוג שאינו עובד ו/או ילד עד גיל 18).

ב. האבטלה נלקחה ברצף אחד – ימי האבטלה נלקחו בחודשים עוקבים. על פי הכללים הזכאות לאבטלה יכולה להיות מנוצלת תוך 12 חודשים מיום ההצהרה עליה בשירות התעסוקה ('התאריך הקובע'). ביכולת המובטל לדרוש אבטלה, להפסיק לדרוש ולשוב ולדרוש אבטלה לאחר הפסקה. המחקר מתמקד אך ורק במובטלים אשר אין להם חודש פער בו לא דרשו ולא יום אחד של אבטלה. יצוין, כי מחקר של ביטוח לאומי מצא כי ל-10% בלבד ממקבלי דמי אבטלה יש הפסקה (של חודש או יותר) בתקופת דרישת דמי האבטלה, ועל כן תנאי זה אינו פוגע משמעותית בייצוג של אוכלוסיית המובטלים (טולידנו, 2014).

הסיבה להגבלת המדגם לאלו אשר עונים לשני התנאים לעיל, הוא רצון למקד את הבחינה לאוכלוסייה אחידה יותר ובכך לפשט את הניתוח. יצוין, כי המובטלים העונים לתנאים אלו הם המובטלים המבוגרים יותר, ולכן אלו אשר להם יש סיכוי גדול יותר להיתקל בגילנות ובקשיים רבים יותר להשתלבות בשוק העבודה (ההכרה בכך היא זו שהובילה לכך שמלכתחילה ניתנה להם תקופת זכאות ארוכה יותר). מכך שנבחרה אוכלוסייה העומדת מול קשיים גדולים יחסית במציאת עבודה (הכהן, 2014) נובע שלכאורה היא בעלת סיכוי נמוך יותר לסיכון מוסרי. כמו כן, הבחירה בבעלי רצף אחד בדרישת האבטלה מעלה את הסיכוי כי הם ימצו את מלוא זכאותם לאבטלה (טולידנו, 2014).

לגבי קבלת דמי האבטלה ועבודה הנתונים במאגר מופיעים ברזולוציה חודשית. כאמור לעיל, חודשי 'מרווח' הוגדרו כחודשים בהם המובטלים אינם מקבלים דמי אבטלה וגם אינם עובדים. כפועל יוצא מאופן בניית מאגר הנתונים גם חודש בודד של 'מרווח' הוא תקופה משמעותית. לשם המחשה, מובטל אשר דרש דמי אבטלה וקיבל את יום האבטלה האחרון שלו ב-1 בספטמבר אולם מצא עבודה ועבד לראשונה ב-30 בנובמבר, כלומר הצטברו לו כמעט 90 יום של אי-עבודה, יחשב לו רק חודש אחד בלבד של 'מרווח'. זאת, מכיוון שהן בחודש נובמבר והן בחודש ספטמבר הוא או עבד או קיבל דמי אבטלה ולו יום אחד. אם כך, יש לפרש חודש 'מרווח' אחד כ-90-30 ימי אי-עבודה (ואי קבלת דמי אבטלה), 3-2 חודשי 'מרווח' יש לפרש כ-150-60 ימי אי-עבודה ואילו מעל ל-4 חודשי 'מרווח' יש לפרש כמעל ל-120 ימי אי-עבודה.

שיטת מחקר

ניתוח הנתונים בעבודה בוצע בשני חלקים: בחלק ראשון, בוצעו בדיקה לזיהוי אילו מאפיינים מנבאים האם מובטל ינהג בהתאם או בניגוד לניבוי של מודל הסיכון המוסרי (וימצא עבודה במהלך או בתום תקופת הזכאות¹³). הבדיקה בחלק הראשון בוצעה באמצעות גרסיה לוגיסטית בקרב אוכלוסיית מוצאי העבודה במהלך תקופת הזכאות (ללא חודשי 'מרווח'). המשתנה התלוי קיבל את הערך 1 כאשר מובטלים מצאו עבודה רק לאחר שמיצו את תקופת הזכאות, ואילו עבור כל השאר קיבל משתנה התלוי את הערך 0. בהתאם, משתנה

¹³ תום הזכאות חושבה כניצול של 100%-98% מימי הזכאות.

אשר לו יש מקדם (β_i) חיובי בגרסיה, מגדיל את הסיכוי למציאת עבודה רק בתום הזכאות, ואילו משתנה אשר לו יש מקדם שלילי בגרסיה מגדיל את הסיכוי לכך שהמובטל ימצא עבודה לפני תום הזכאות. יצוין, כי לפני הרצת הגרסיה נבדקה מולטיקוליניאריות בין המשתנים כדי לפסול מתאם מלא ביניהם. החשש הוא בעיקר עבור מתאם בין משתני הדמוגרפיה ולא בין משתני מיצוי תקופת הזכאות. נמצא מתאם גבוה בין משתנה השכר לבין משתנה דמי האבטלה, ולכן הוסר משתנה השכר מהבחינה והשפעת השכר מגולמת בעיקר דרך משתנה דמי האבטלה.

הבדיקה בחלק הראשון לבדה אינה מאפשרת לזהות את המאפיינים המשפיעים על מידת הסיכון המוסרי. זאת, מכיוון, כפי שמוסבר במודל המחקרי לעיל, המשתנים הנחוצים להבנת מקור התנהגות המובטל: הסיכוי למציאת עבודה והמאמץ המושקע בחיפוש עבודה, אינם נצפים. כיוצא מכך, שתי תוצאות זהות מבחינת משך האבטלה יכולות להיות מוסברות על ידי ערכים הפוכים לשני משתנים אלו. ניתן להמחיש זאת באמצעות הדוגמא הבאה: מובטלים מטיפוס א' מתקשים בשוק העבודה, כלומר הסיכוי שלהם למצוא עבודה נמוך. לאור כך, הם משקיעים מאמץ רב לחיפוש עבודה כבר מתחילת תקופת האבטלה, אולם הם מתקשים למצוא עבודה והם נוטים למצוא עבודה רק עם תום הזכאות. מובטלים מטיפוס ב' הם חזקים בשוק העבודה, כלומר הסיכוי שלהם למצוא עבודה גבוה. לאור כך, הם אינם רואים צורך להשקיע מאמץ רב לחיפוש עבודה עוד מתחילת תקופת האבטלה, אולם לכשהם מגבירים את המאמץ לקראת תום הזכאות - הם נוטים למצוא עבודה. למרות שהסיכון המוסרי קיים רק עבור טיפוס ב' וראוי ששני הטיפוסים יזכו לטיפול ממשלתי שונה, התוצאות האמפיריות עבורן יהיו זהות. כפועל יוצא, נדרש שלב של ניתוח בו יהיה ניתן לבדוד, ככל האפשר, את אחד המשתנים.

בחלק השני, נעשה ניסיון לבדוד את המשתנה 'סיכוי למציאת עבודה'. כך, בחלק השני נבחנו מובטלים אשר מיצו את הזכאות שלהם והיו להם חודשי 'מרווח' לעומת אותם מובטלים אשר פעלו בהתאם לניבוי של סיכון מוסרי. פרט רציונאלי, ללא תלות בהתנהגותו בעת קבלת במי אבטלה, ברגע שאינו מקבל דמי אבטלה, יפעל ככל יכולתו למציאת עבודה. כלומר, לאחר תום הזכאות משתנה המאמץ למציאת עבודה יוותר קבוע וגבוה עבור כל המובטלים והשונויות הנותרת, הקובעת את משך האבטלה, היא במשתנה הסיכוי למציאת עבודה בלבד. מאפיינים אשר יובילו לסיכוי גבוה לחודשי מרווח רבים יהיו אם כן אלו אשר מקטינים את הסיכוי למצוא עבודה. זיהוי מאפיינים אלו יאפשרו לחזור לתוצאות החלק ראשון ולבצע את ההפרדה בין טיפוס א' אשר ממצה את הזכאות בשל סיכוי נמוך למציאת עבודה (אשר פועלים בהתאם לניבוי הסיכון המוסרי, אולם לא מסיבות של סיכון מוסרי) לבין טיפוס ב' אשר ממצה את הזכאות בשל סיכון מוסרי. יצוין, כי ישנו גם טיפוס ג' – אשר ממצה את תקופת הזכאות מכיוון שאינו מוכן להתפשר על תנאי העסקתו גם במחיר של סיכון לחודשי מרווח. החלק השני יאפשר להבחין גם בין טיפוס זה לבין טיפוס ב'.

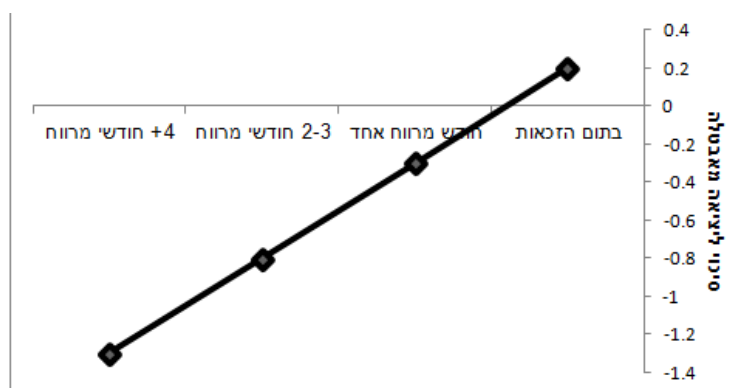
בבדיקה בחלק השני הורצה גרסיה לוגיסטית מולטינומית על האוכלוסייה של ממצי הזכאות בלבד – בין אם אין להם חודשי 'מרווח' (מצאו עבודה עם סיום תקופת דרישת דמי האבטלה), ובין אם יש להם מספר חודשי 'מרווח'. גרסיה זאת אומדת את השונויות בסיכוי להגיע לכמות שונה של חודשי 'מרווח' לפי שורת משתנים: דמוגרפיים וכלכליים. במילים אחרות, הגרסיה בוחנת כיצד כל אחד מהמאפיינים מגביר את הסיכויים לחודש 'מרווח' אחד (עבורו קיבל המשתנה התלוי את הערך 1) לעומת מציאת עבודה בסוף תקופת הזכאות,

לשניים עד שלושה חודשי 'מרווח' (עבורם קיבל המשתנה התלוי את הערך 2) ולארבעה ומעלה חודשי 'מרווח' (עבורם קיבל המשתנה התלוי את הערך 3).¹⁴

ניתן לצפות שהבדיקות עבור טיפוסים שונים יניבו תוצאות לפי המודלים הבאים :

1. אי התממשות של סיכון מוסרי מסוג א' – מובטלים אשר ימצאו עבודה לפני תום הזכאות, לגביהם ניתן לקבוע בהחלטיות כי הניבוי של מודל הסיכון המוסרי אינו חל לגביהם. את קבוצות אלו יהיה ניתן לזהות כבר בחלק הראשון, אולם לא יהיה ניתן כבר בחלק זה לקבוע האם הדבר נובע מסיכוי נמוך למציאת עבודה אשר דוחף את המובטל לקבל את העבודה הראשונה המוצעת לו או מסיבות אחרות (כגון נורמות).
2. התממשות סיכון מוסרי – קבוצות אשר התנהגותם תתאם את המודל הכלכלי לסיכון מוסרי. ניתן לצפות כי לקבוצות בחלק הראשון ישנו סיכוי גבוה ליציאה מאבטלה בתום הזכאות בלבד. הבדיקה בחלק השני תניב תוצאות לפיהם לאחר תום הזכאות הסיכוי כי חברי הקבוצה ידרשו חודשי מרווח מרובים עד ליציאה מאבטלה הוא נמוך יחסית לשאר המובטלים. התנהגות זאת תתבטא באופן הבא :

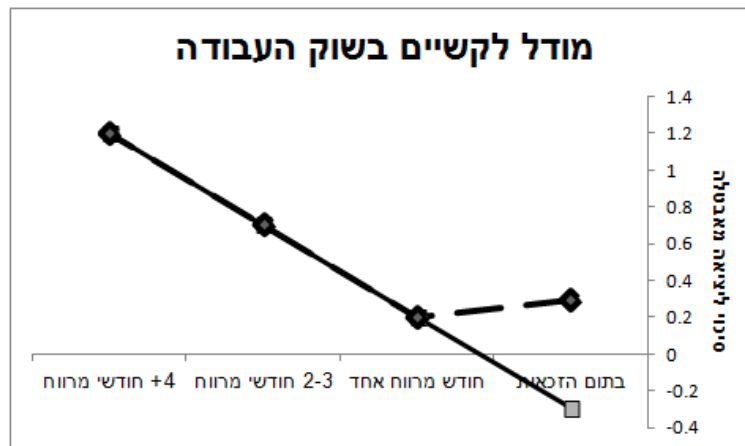
איור 6: מודל התממשות סיכון מוסרי

3. אי התממשות סיכון מוסרי מסוג ב' - קבוצות אשר מתקשות בשוק העבודה הסיכוי הוא שימצאו עבודה לא בתום הזכאות, אלא לאחר זמן רב. לכן, הסיכוי שלהם שיהיו להם חודשי 'מרווח' לפני מציאת עבודה גדול יחסית לקבוצות אחרות. קשה לצפות את התנהגות חברי הקבוצה בתוך תקופת הזכאות, מכיוון שיש שונות ביכולת שלהם ובמוכנות שלהם לספוג חודשי 'מרווח'. כך, מובטלים אשר זכו לשכר גבוה אך ישנם מיעוט מקומות עבודה המאפשר להם לשמר את רמת השכר והסיפוק מקצועי אשר חוו, יתכן ויתקשו למצוא עבודה, אך עבור שימור רמת שכרם והמקצועיות שחוו, הם יבחרו להמתין. התנהגות של קבוצה זאת אם כך תתבטא באופן הבא :

¹⁴ ראו הערה לעיל לגבי המשמעות בפועל של חודש מרווח.

איור 7: מודל לקשיים בשוק העבודה

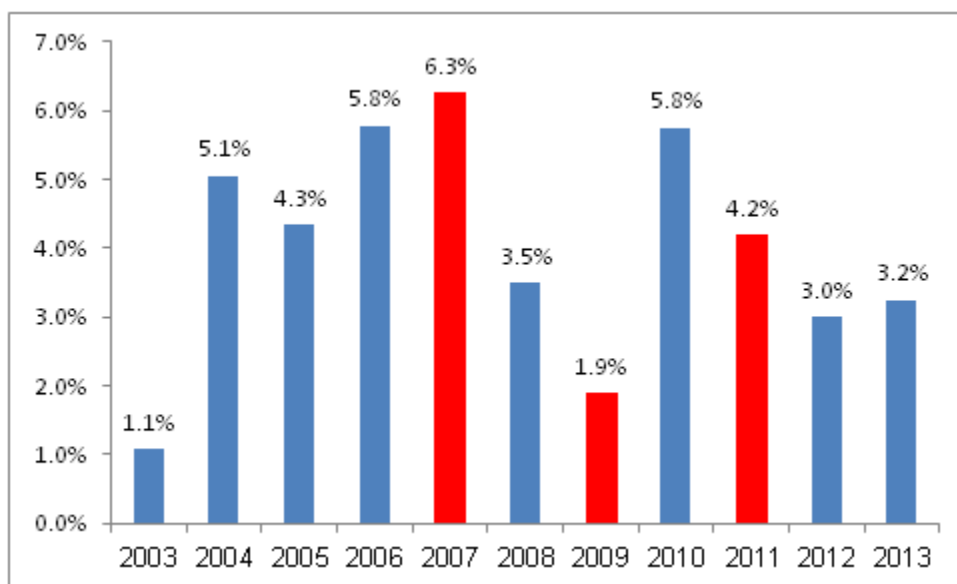

בהשוואה למאמרים קודמים, בעבודה זו לא בוצע שימוש בניסוי טבעי כדי לזהות סיכון מוסרי כפי שבוצע במאמרים כגון Caliendo, Tatsiramos & Uhlenhorff (2013) שנתחו לעיל. כמו כן, במאמרם של Card, Chetty and Webber אשר גם הוא נסקר לעיל, מאגר הנתונים מופיע ברמת יום, כפי שמתקיים במאגר בעבודה זו עבור החלק הראשון בלבד. עם זאת, מאגר הנתונים בו משתמשת עבודה זו הוא עשיר ומדויק יותר משמעותית מאשר זה אשר עמד לרשות מחקרים כגון Arranz, Garcia-Serrano & Toharia (2007) אשר בוצעו ברמה רבעונית בלבד.

לפני הצלילה לבדיקות האקונומטריות נערכת בחינה ברמת הסטטיסטיקה התיאורית: כמה מהמובטלים ניצלו את מלוא זכאותם ומצאו עבודה מיד אחרי סיום האבטלה? מבין אלו אשר לא מצאו, מה משך הזמן אשר נדרש להם למצוא עבודה? ככל שהתקופה ארוכה יותר הדבר מעיד על אי התאמה רבה יותר של מודל הסיכון המוסרי להסברת התנהגות המובטלים. בנוסף, מבוצע ניתוח סטטיסטי של 'הישרדות', אשר תוצאותיו הגרפיים יוצגו.

בנוסף, כל החלקים אשר תוארו לעיל מבוצעים בנפרד עבור שלוש שנים בהן חלו תנאי מאקרו שונים במשק. בשלוש שנים – 2007, 2009 ו-2011 חלו במשק הישראלי, בהתאמה, תנאי צמיחה גבוהה (ומתמשכת), תנאי משבר ותנאי צמיחה 'רגילה'. ניתן לראות באיור להלן כיצד המצבים המאקרו-כלכליים השונים מתבטאים בהבדלים משמעותיים בשיעורי הצמיחה של המשק. מכיוון שהנטייה לדחות את מציאת העבודה (כלומר לסיכון מוסרי) חזקה יותר ככל שיש בטחון רב ביכולת מציאת העבודה עם תום ההטבות, הרי שהשערת המחקר היא שסיכון מוסרי יתקיים בעוצמה רבה יותר שככל שהצמיחה גבוהה יותר וישנו (בהתאם) ביקוש רב יותר לעובדים.

איור 8 : תוצר מקומי גולמי בישראל – השינוי באחוזים כל שנה לעומת קודמתה במחירי 2010

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2014

לשיטת המחקר שנבחרה במחקר זה יש מגבלות:

- א. חודשי 'מרווח': הבחינה ברמת חודש, הנגזרת מאופן איסוף הנתונים, היא בחינה 'גסה' ונאבד מידע רב (כפי שגם תואר לעיל). יתר על כן, חודשי 'המרווח' (המשתנה המוסבר) ברגרסיה הלוגיסטית מולטינומית בסוף החלק השני מקובצים לשלוש קבוצות בלבד של חודשי 'מרווח': 1, 2-3 ו-4+.
- ב. מערך מחקר תצפיתי ולא ניסויי: משמעות ההחלטה לערוך את המחקר באופן תצפיתי ולא ניסויי, משמעה פגיעה בתוקף הפנימי. מכיוון שהבדיקה נערכת על פני שלוש שנים שונות, כלפי מובטלים רבים, אשר מושפעים ממשתנים רבים אשר לא נצפים ולא נכללים ברגרסיה (לדוגמא, רקע תרבותי שונה). לכן, תתכן הטיה של מקדמי הרגרסיה כתוצאה ממשתנה משפיע חסר. משמעות נוספת של חוסר הבידוד של המשתנים הוא כך שהרגרסיה בוחנת תוצאות סופיות, אולם אינה נותנת מענה ישיר לגבי המנגנון. היא מתייחסת ל-מתי מפסיקים מובטלים לדרוש אבטלה – אולם היא אינה נותנת מענה ישיר ל-למה. מערך ניסויי מאפשר לבדוד משתנים כך שאפשר להתקרב יותר לזיהוי המנגנון הסיבתי.
- ג. מנגנונים לנטרול סיכון מוסרי: התוצאות אשר נבחנות הן לאחר הטיפול של מנגנוני הנטרול לסיכון המוסרי אשר פורטו לעיל, כגון מבחן תעסוקה ושיעור תחלופה לשכר קטן מאחד. המשמעות של עובדה זו היא שיתכן שסיכון מוסרי הוא גורם משפיע מאוד או לא משפיע כלל על התנהגות מובטלים, אולם מכיוון שהמנגנונים לנטרול בישראל חזקים מאוד או חלשים מאוד, ההשפעה שלו מעוותת. המשמעות היא בעיה של תוקף חיצוני, הקושי להשליך מהמקרה הישראלי על מקרים אחרים ללא בחינה נפרדת של השפעת המנגנונים האלו.
- ד. הנחה לגבי יכולת השלכה מהחלק השני אל החלק הראשון: הבדיקה בחלק השני מבוצעת ברובה על מובטלים שונים מאשר בחלק הראשון. בחלק השני המובטלים הנבחנים הם ממצי זכאות (ללא חודשי 'מרווח' לעומת בעלי חודשי 'מרווח') ואילו בחלק הראשון נבחנים מובטלים שמצאו עבודה בתקופת

הזכאות. ישנה חפיפה בין שתי האוכלוסיות במובטלים אשר מצאו עבודה בתוך תקופת הזכאות – אולם רק בתומה. ההסקה כי קבוצה מסוימת היא מתקשה בשוק העבודה, והשלכה אחורה לגבי התנהגות חברי הקבוצה, אינה מובנת מאליה. יתכן כי קבוצה מסוימת, לדוגמה מובטלים מבוגרים, אשר מסיימים את תקופת הזכאות נוטים להיות בעלי חודשי 'מרווח' רבים. עם זאת, יתכן כי התנהגותם משתנה לאחר סיום תקופת הזכאות ויתכן כי מבוגרים אשר משך תקופת האבטלה שלהם חורג מתקופת הזכאות הם מסוג שונה מאשר אלו אשר מוצאים עבודה בתוך תקופת הזכאות. במידה וטענה זו נכונה – יש להסתייג מהשלכה מ-ממצאי החלק השני אל החלק הראשון.

ה. כלכלה שחורה: המחקר מניח כי במידה והמועסק אינו מדווח כי הוא מועסק, הוא אכן אינו מועסק. כמו כן, ההנחה היא כי נתונים מדווחים גובה השכר הם נכונים. עם זאת, הערכה של ה-OECD העלתה כי בישראל ישנה כלכלה שחורה הפועלת בהיקף של 6.6% מהתוצר המקומי הגולמי (Gyomai & Van De Ven, 2014), אחוז שיש להניח שהוא גבוה יותר בחלקים החלשים של החברה, מהם מגיעים חלק גדול מהמובטלים. תיקון נתונים, במידה והיה אפשרי, עבור הכלכלה השחורה יתכן והיה מצייר תמונה שונה ומדויקת אודות המאפיינים המובילים להתנהגות מובטלים באופן כזה או אחר.

ממצאים עיקריים

סטטיסטיקה תיאורית

בלוח 2 מוצגים נתונים מהמאגר של ביטוח לאומי. מלוח זה ניתן לראות, כצפוי, שבשנת המשבר מספר המובטלים גבוה בכשליש מאשר בשנים האחרות אשר נבדקו.¹⁵ בממוצע אוכלוסיית המחקר מנצלת יותר ימי זכאות מאשר האוכלוסייה הכללית. נתון זה תואם את ההנחה כי אוכלוסיית המחקר מתמודדת עם תנאים קשים יותר מאשר שאר המובטלים לאור גילם. התפלגות מדגם מפורטת יותר ניתנת בנספח בסוף העבודה.

לוח 2: פילוח נתונים ממאגר הנתונים

שנה	מס' תצפיות כולל בשנת המחקר	אחוז ניצול ימי זכאות ממוצע	תצפיות אוכ' המחקר	אחוז ניצול ימי זכאות	מתוך אוכ' המחקר ניצלו כל הזכאות ¹⁶
2007	107,443	76.8%	34,353	82.4%	20,276 (59%)
2009	152,948	79%	54,846	82.5%	32,154 (59%)
2011	118,714	80.1%	43,574	84.4%	27,437 (63%)

מקור: מאגר נתונים ביטוח לאומי

לוח 2 לעיל מלמד שמתוך אוכלוסיית המחקר 59%-63 מנצלים את מלוא ימי הזכאות שלהם. לפי לוח 3 בממוצע כ-21% מאוכלוסיית המחקר גם מנצלים את מלוא ימי הזכאות וגם מוצאים עבודה מיד אחרי תום תקופת הזכאות – כלומר מתנהגים לפי הניבוי של מודל הסיכון המוסרי הכלכלי.¹⁷ לעומת זאת, כ-40%

¹⁵ חלק מהגידול במספר המובטלים נובע מהגמשת תנאי הזכאות עבור אוכלוסיות מסוימות.

¹⁶ תום הזכאות חושבה כניצול של 98%-100 מימי הזכאות.

¹⁷ יוזכר, כי אפס חודשי מרווח במאגר נתונים עדיין מאפשר עד כמעט 60 ימים של אי-עבודה ללא דמי אבטלה.

מאוכלוסיית המחקר לאחר ניצול מלוא ימי הזכאות המשיכו לחודשי 'מרווח', תקופות של אי-עבודה ללא דמי אבטלה, ובניגוד למודל הסיכון המוסרי. בנוסף, ניתן להבחין שלמרות שמצב המאקרו בשנים השונות הוא שונה, הנתונים אינם שונים מהותית. עם זאת, הבדל אשר ניכר הוא כי מספר המובטלים עולה (חלקית בגלל גידול האוכלוסייה), אולם דווקא בשנת 2009, שנת משבר אשר בה גם מספר המובטלים הוא הגדול ביותר- בעלי חודשי 'מרווח' הוא הקטן ביותר.

לוח 3 : פילוח נתונים ממאגר הנתונים

שנה	אוכ' כללית - ללא חודשי מרווח	יציאה מאבטלה בתוך תקופת זכאות	יציאה מאבטלה בתום תקופת הזכאות (ללא חודשי מרווח)	יציאה מאבטלה לאחר תקופת הזכאות (בעלי חודשי מרווח)
2007	38.7%	41.0%	20.0%	39.0%
2009	40.9%	41.4%	20.5%	38.2%
2011	41.3%	37.0%	21.4%	41.6%

מקור : מאגר נתונים ביטוח לאומי

כבר ממספרים ראשוניים אלו אפשר להתחיל לפתח השערות ראשוניות לגבי שאלת המחקר. לפי התאוריה הכלכלית יבקשו המובטלים לנצל את זכאותם במלואה ולא יום אחד יותר. אם כן, מובטלים אשר מנצלים אחוז נמוך מזכאותם ומובטלים אשר לאחר זכאותם אינם מתחילים לעבוד, כ-80% מהמובטלים, אינם פועלים לפי ניבוי התאוריה. כמו כן, יודגש כי דווקא בשנת 2007, בה המשק נמצא בתעסוקה מלאה ולמובטלים יש את הבטחון הרב ביותר ביכולתם לחזור ולהשתלב בשוק העבודה, שיעור המתנהגים בהתאם לניבוי הסיכון המוסרי הוא הנמוך ביותר. יצוין, כי על פניו יתכן כי התאוריה ישימה, אולם המובטלים "פספסו" וטעו בחישוב סיכוייהם למצוא עבודה מיד עם תום תקופת הזכאות. לחליפין, בהינתן שישנו ביקוש נמוך בשוק העבודה (שוק עבודה שאינו בתעסוקה מלאה), ולו רק למקצועות מסוימים, עבור חלק מהפרטים התאוריה לא ישימה והם פשוט מתקשים למצוא עבודה.

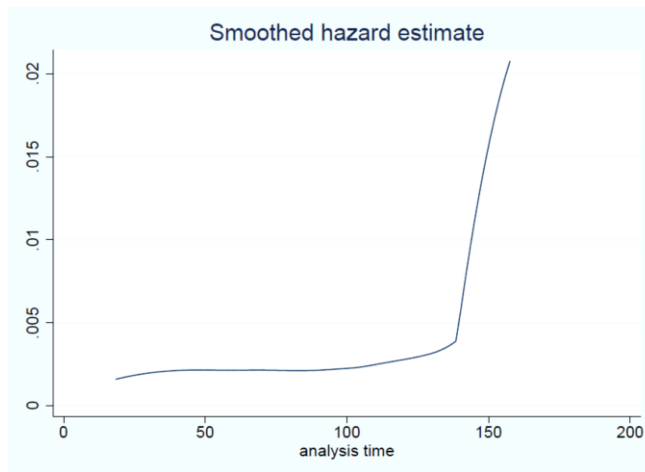
מודל הישרדות

הורץ מודל הישרדות אשר בוחן את מידת ה'סיכון' של פרטים ליציאה מאבטלה¹⁸. באיור 9 להלן ניתן לראות את גרף 'smoothed hazard estimate' המתווה את הסיכוי כי מובטל יסיים את תקופת האבטלה לאורך תקופת הזכאות. הגרפים ניתנים לשנים 2007, 2009 ו-2011.

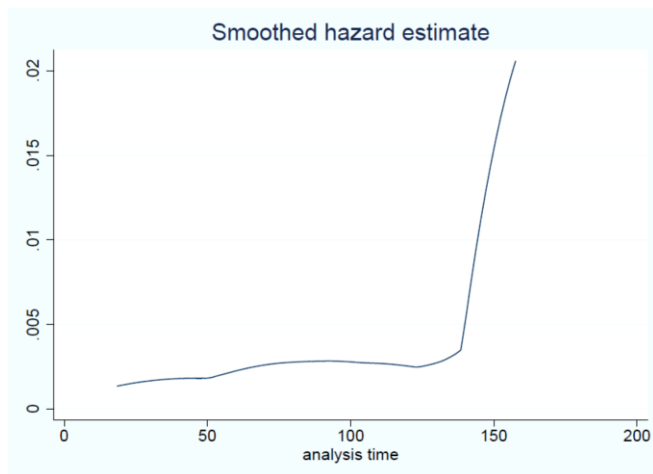
¹⁸ מקור שם השיטה הסטטיסטית: "הישרדות" נובע מפיתוחה עבור שימושים בהקשרים רפואיים, בהם נבחנים אלו מהנבדקים שורד מחלה או שינוי תנאים. עם זאת, השימוש בשיטה התרחב גם להקשרים לא רפואיים כגון אבטלה והמונח "הישרדות" ו"סיכון" נשאר בשל סיבות של נוחות ועקביות.

איור 9 : smoothed hazard estimate ,2007,2009,2011

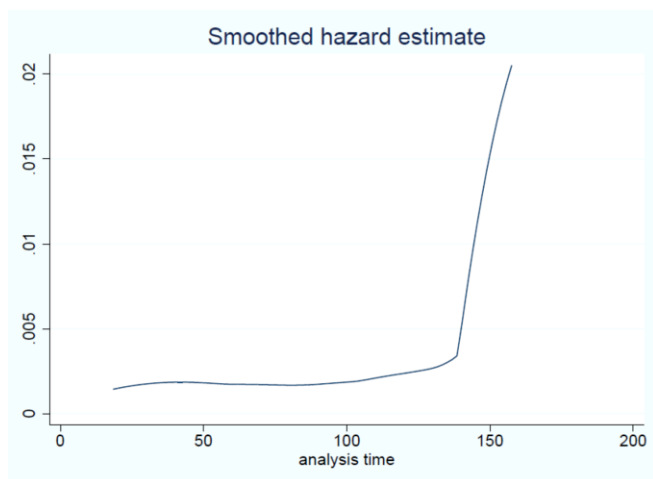
2007

2009

2011

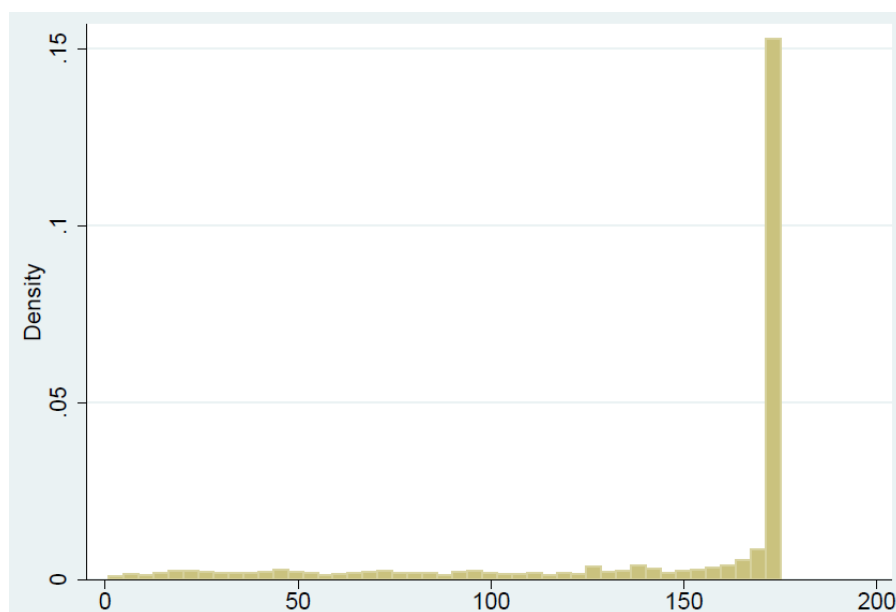
כפי שניתן להבחין גם בישראל, כמו במחקרים הכלכליים אשר תוארו לעיל יש שיעור דומה ונמוך יחסית של מובטלים אשר מפסיקים לדרוש אבטלה עד לתקופת סיום הזכאות, כאשר לקראת סיום תקופת הזכאות יש קפיצה גדולה. עם זאת, ישנם שני הבדלים אשר נדרש לצייןם :

1. הקפיצה מתחילה לאחר כ-135 יום, ארבעים יום לפני תום הזכאות ולא בימים האחרונים בלבד.

2. ניתן להבחין בעלייה, גם אם מתונה, עוד מתחילת תקופת הזכאות.

יצוין, כי למרות שהתרשימים לעיל באיור 9 מציגים קפיצה חדה מאוד, ואכן ישנו גידול בשיעור היציאה, שיעור היוצאים אינו משתנה באופן כה חריף כפי שמצטייר מהם. הקפיצה מושפעת בעיקר מריבוי היוצאים ביום ה-175 (האחרון לזכאות) ומהירידה במספר הנשארים לאורך זמן (כלומר גם אם מספר היוצאים מאבטלה נותר דומה, אחוז היוצאים מאבטלה מתוך המובטלים עולה). לשם המחשה, מוצג איור 10 להלן אודות שנת 2007, המציג כי אכן יש יותר יוצאים מאבטלה לאחר 135 ימים מאשר לפניו, אולם העלייה אינה חדה מאוד.

איור 10 : היסטוגרמה של מובטלים לפי מספר ימי אבטלה אשר ניצלו, אודות שנת 2007

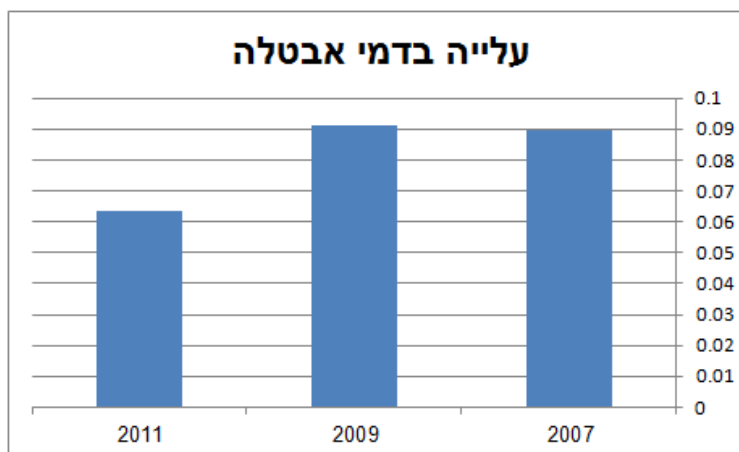
בחינה של תוצאות לפי קבוצות נבדקות

בסעיף זה מדווחות תוצאות הרגרסיות בחלק הראשון והשני במטרה להשוות את ההתנהגות של מיצוי דמי אבטלה על פי תכונות הפרטים. מסגרת הניתוח היא בהתאם לאיורים 6 ו-7 לעיל, כאשר המטרה היא לזהות את מידת התאמת ההתנהגות הפרטים לדפוס ההתנהגות תואם את הניבוי המוצג באותם איורים לעיל. בנספח 3 אני מציג את תוצאות הרגרסיות לשנת 2007 כאשר מטעמי הצגה את הרגרסיות לשנים 2009 ו-2011 ניתן לקבל על ידי פניה למחבר.

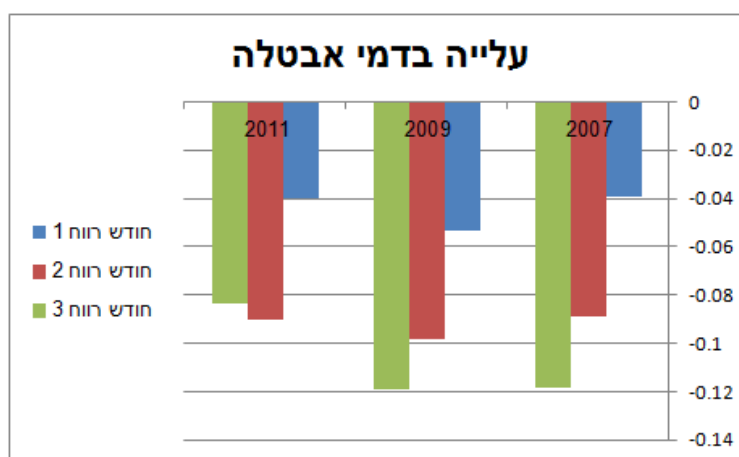
1. גובה דמי האבטלה

השפעת משתנה גובה דמי אבטלה מתאימה במידה רבה גבוהה למודל הצפוי של סיכון מוסרי. עלייה בדמי האבטלה מנבאת עלייה בסיכוי למיצוי תקופת הזכאות, אולם מורידה את הסיכוי להיות מובטל לאחר תום התקופה. יוזכר כי לאור המתאם הגבוה בין דמי אבטלה לשכר הוסר המשתנה של שכר מהרגרסיה, ודמי אבטלה מגלמים בתוכם גם את ההשפעה הזאת. בתוך כך, יוזכר מאמרו של Chetty (2008), אשר נסקר לעיל, לפיו ההשפעה של דמי האבטלה אינה פועלת דרך הוזלת הפנאי לעומת צריכה, אלא דרך מידת הנזילות (כסף זמין או יכולת לקבל הלוואות מהבנק) של המובטל. ניבוי, אשר יתכן ומתקיים גם כאן, הוא כי ללא תלות בהעדפות ובנטייתו לסיכון מוסרי, ככל שלמובטל משאבים רבים ונזילים יותר יש לו סיכוי גבוה יותר להתנהגות של סיכון מוסרי.

איור 11 – סיכוי ליציאה מאבטלה עד תום תקופת הזכאות¹⁹

איור 12 – סיכוי לחודשי 'מרווח' בין סיום תקופת זכאות לדמי האבטלה ומציאת העבודה

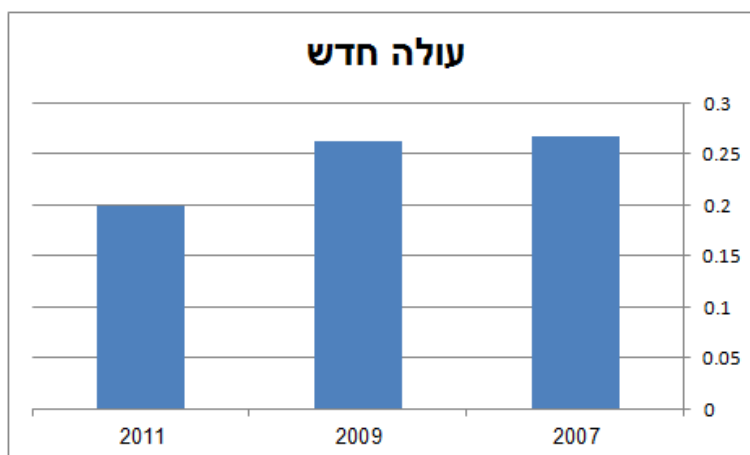

¹⁹ בתרשימים להלן מוצגות תוצאות אשר היו מובהקות ברמת 10%.

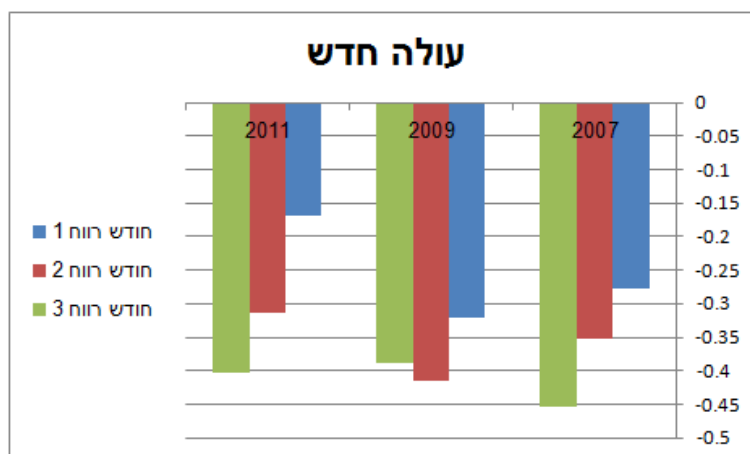
2. עולים חדשים

מובטלים אשר עלו לאחר שנת 1989 הוגדרו כעולים חדשים, זאת בהתאם להגדרת משרד העלייה והקליטה במחקריו. במחקר של מכון ברוקדייל ביוזמת משרד העלייה והקליטה (קינג ו-וולדה-צדיק, 2006) נבחנו באמצעות סקרים תקופתיים הנערכים על-ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה דפוסי תעסוקה של עולים חדשים. לפי המחקר נמצא כי כ-840,000 עולים בגילאים 15 ומעלה הגיעו לישראל בתקופה של 1990-2003, מתוכם 82% ממדינות ברית המועצות לשעבר. מבין קבוצות העולים, יוצאי ברית המועצות לשעבר היו בעלי שיעורי העסקה הגבוהים ביותר ואף גבוהים מאשר שיעורי ההעסקה בקרב כלל היהודים בארץ. לעומת זאת עולים מאזורים אחרים היו מועסקים בשיעורים נמוכים יותר. העולים אשר היה צפוי, לאור המחסור בכישורי שפה והיכרות המיוחדים למהגרים, כי יהיו אוכלוסייה חלשה בשוק העבודה מציגים התנהגות התואמת מאוד סיכון מוסרי. כמו כן, יצוין שיעורם הגבוה של עולים מכלל האוכלוסייה הנבדקת - כ-25% הממוצע, נתון אשר מצביע על שימוש גבוה בדמי אבטלה. מאפיינים אשר יתכן ומביאים להתנהגות זו הם גודל ההגירה והתקופה הארוכה (25 שנה) מאז הגעת מרבית העולים אשר עושים אותם לאוכלוסייה שאינה כה חלשה. בנוסף, שביעות הרצון של עולי ברית-המועצות נמוכה מזו של כלל היהודים בכל המדדים (עבודה, הכנסה וחיים) והשתלבותם בעבודה אינה תואמת את רמת השכלתם, ורבים מועסקים בעבודות לא מקצועיות. חוסר המוכנות לקבל עבודה מתחת לרמת כישוריהם כל עוד דמי האבטלה מאפשרת להם להמשיך ולחפש עבודה יכולה להסביר את נטייתם להמשיך ולחפש עד תום הזכויות ואת התנהגותם על פי דפוס התואם סיכון מוסרי.

איור 13 – סיכוי ליציאה מאבטלה עד תום תקופת הזכויות

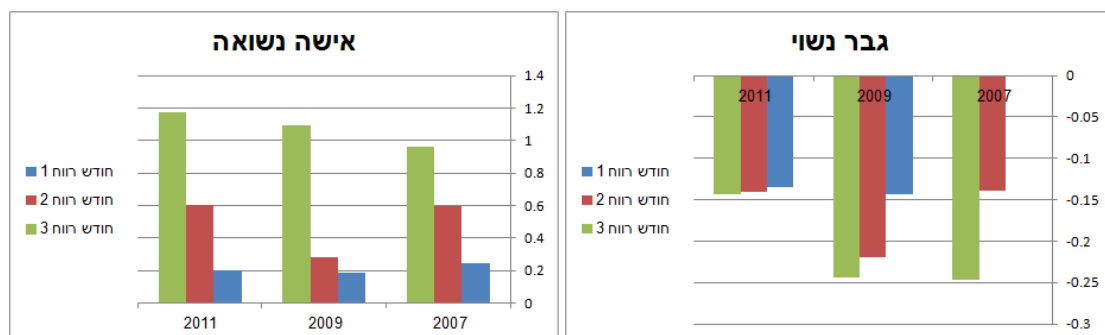
איור 14 – סיכוי לחודשי 'מרווח' בין סיום תקופת זכאות לדמי האבטלה ומציאת העבודה

3. מבנה משפחה – נישואין וילדים

נישואין משפיעים באופן שונה משמעותית על נשים וגברים. עבור שני המגדרים, אין השפעה מובהקת בבדיקה של החלק הראשון (מציאת עבודה בתוך תקופת הזכאות) בכל השנים, מלבד עבור אישה בשנת 2011, עבורה ההשפעה שלילית. עם זאת, לגברים ולנשים נשואים השפעה הפוכה בתכלית בנוגע למספר חודשי ה'מרווח'. כך, גברים מראים את הסימנים המובהקים לקבוצה חזקה בשוק העבודה ואילו נשים מראות את הסימנים המובהקים לקבוצה חלשה. במאמר ישן יחסית טוען Nickell (1979) כי גברים נשואים זוכים ליתרון בשוק העבודה מכיוון שמעסיקים רואים בנישואין עבורם אות למחויבות ורצינות. השערה אשר מתיישבת עם הממצאים היא כי נשים נשואות, שהן במרבית המקרים המפרנסות המשניות במשק הבית, במידה ואינן מוצאות עבודה לאורך זמן מתייאשות ונותרות ללא עבודה. אם כן, הרי נשים נשואות מתנהגות באופן זה אינן נתקלות בסיכוי נמוך יותר למצוא עבודה (p_i) – אלא בעלות נמוכה לאי עבודה לאחר תום הזכאות (K_i). בהקשר זה יצוין כי כ-80% מאוכלוסיית המחקר הם נשואים.

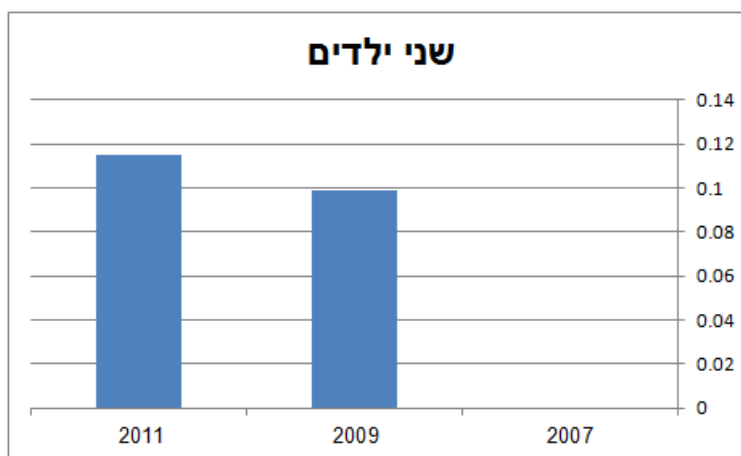
איור 15 – סיכוי לחודשי 'מרווח' בין סיום תקופת זכאות לדמי האבטלה ומציאת העבודה

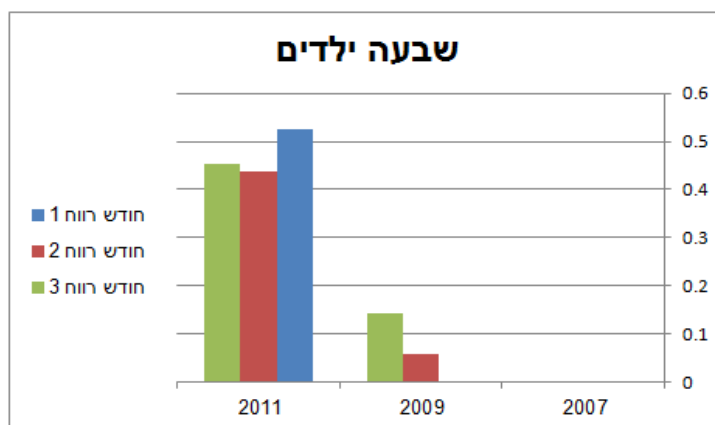
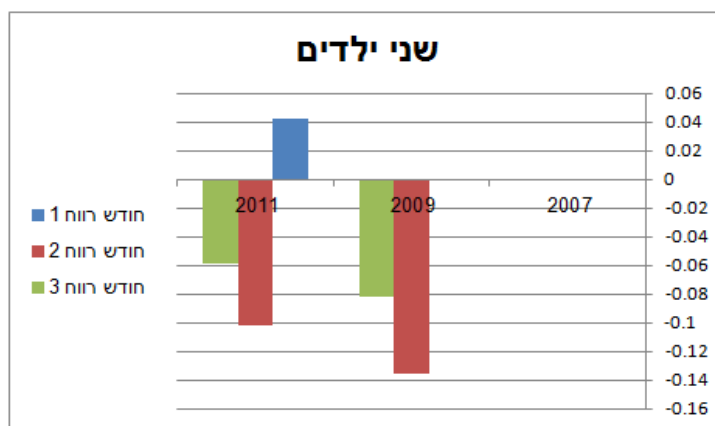
עבור ילדים אין הבדלים מובהקים בין המגדרים. עבור הבדיקה בחלק השני, לאחר תום הזכאות (ולגביה בלבד), נמצא שהשפעה שאינה ליניארית, היא מגיעה לשיאה כאשר ישנם 2 ילדים, מתאפסת בין 4-6 ילדים ומשנה כיוון לאחר מכן. התוצאות להלן מגלות כי עבור מובטלים להם יש את הממוצע (באוכלוסיית המחקר)

של שני ילדים נראית ההשפעה של סיכון מוסרי. יתכן כי השערה אשר מסבירה את ממצא זה לפי המודל היא שמספר ממוצע של ילדים מגדיל את התועלת מפנאי אשר מאפשר זמן עם הילדים, אולם אינו יוצר מצוקה כלכלית בבית אשר דורשת שיבה מיידית לעבודה. יצוין, כי התוצאה לגבי חודש 'מרווח' בודד בשנת 2011 היא עבור המרכיב הריבועי בלבד והיא מובהקת ברמת ה-10% בלבד, כך שיש להתייחס אליה בזהירות.

איור 16 – סיכוי ליציאה מאבטלה עד תום תקופת הזכאות

איור 17 – סיכוי לחודשי 'מרווח' בין סיום תקופת זכאות לדמי האבטלה ומציאת העבודה

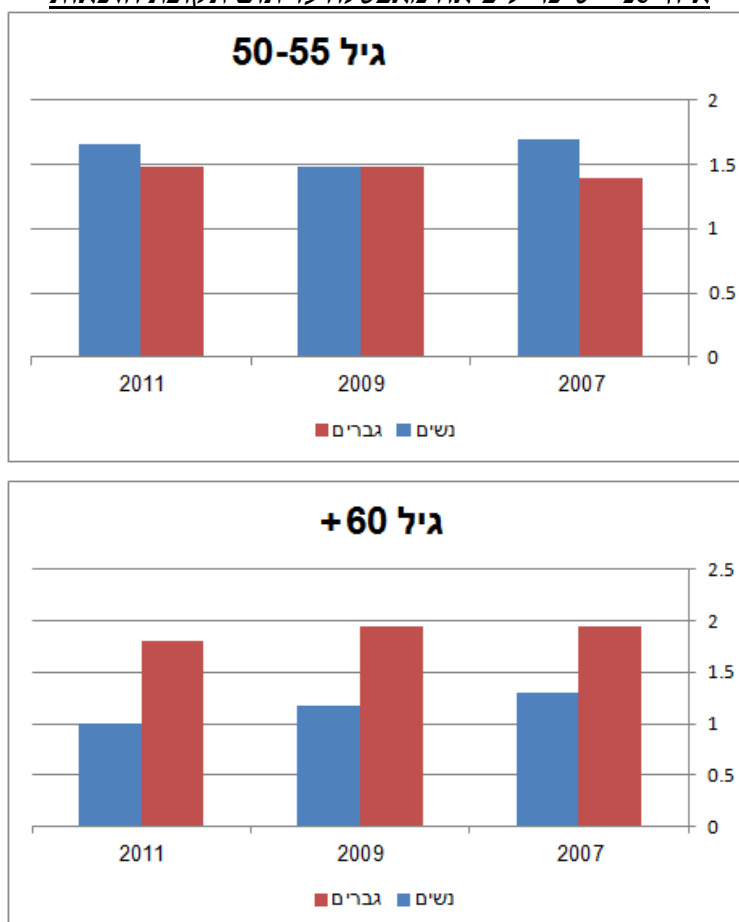

עבור שבעה ילדים התוצאה תואמת את זאת של מתקשים בשוק העבודה, יש להניח כי זאת מכיוון שמשפחות מרובות ילדים מתואמות עם משתנים אחרים המקשים בשוק העבודה. אמנם ב-2011 המקדם גבוה יותר מאשר שנת המשבר ב-2009, אך יש לזכור שעבור קבוצות ספציפיות המחסור בביקושים עשוי להיות מתמשך.

4. גיל

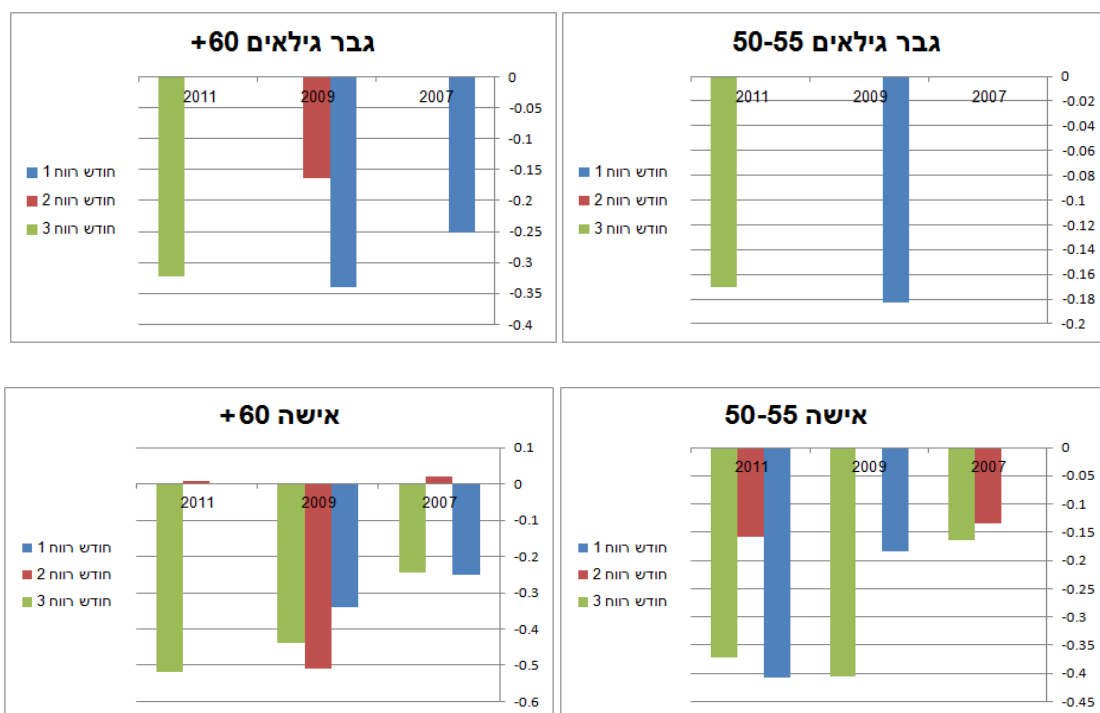
בדיקת הגיל היא בעייתית יותר מההשוואות האחרות כי ההשוואה היא בטווח גילאים מצומצם יחסית – 45 ומעלה, אלא אם יש למובטל שלושה תלויים ואז מדובר בגילאים 35 ומעלה. עבור מציאת מלוא השפעת הגיל היה ראוי לערוך את ההשוואה מול גילאים צעירים יותר, או לעומת מובטלים בגילאים 35 שאינם בהכרח עם שלושה תלויים. כפי שניתן לראות באיור להלן, הבחינה בחלק הראשון, כזכור בין המובטלים אשר מצאו עבודה בתוך תקופת הזכאות, מראה כי השתייכות לקבוצות גיל מבוגרות יותר מגדילה את הסיכוי למצוא עבודה בתום הזכאות. ממצא זה תואם את הממצא של מחקר שירות התעסוקה בנושא (הכהן, 2014). כמו כן, הממצא הינו כי בגילאים 50-55 לנשים סיכוי גבוה יותר לעומת גילאים מעל 60, אז הסיכוי הגבוה יותר הוא עבור גברים. בהקשר זה יצוין מחקרן של דגן, בוזגלו, קונור-אטיאס ואופיר (2014), אשר מוצאות לפי נתוני מפקד האוכלוסין של הלמ"ס משנת 2008 כי ישנה ירידה בשיעור ההשתתפות של נשים ככל שעולה גילן כאשר גיל 60 הוא קו החתך המשמעותי ביותר.

איור 18 – סיכוי ליציאה מאבטלה עד תום תקופת הזכאות

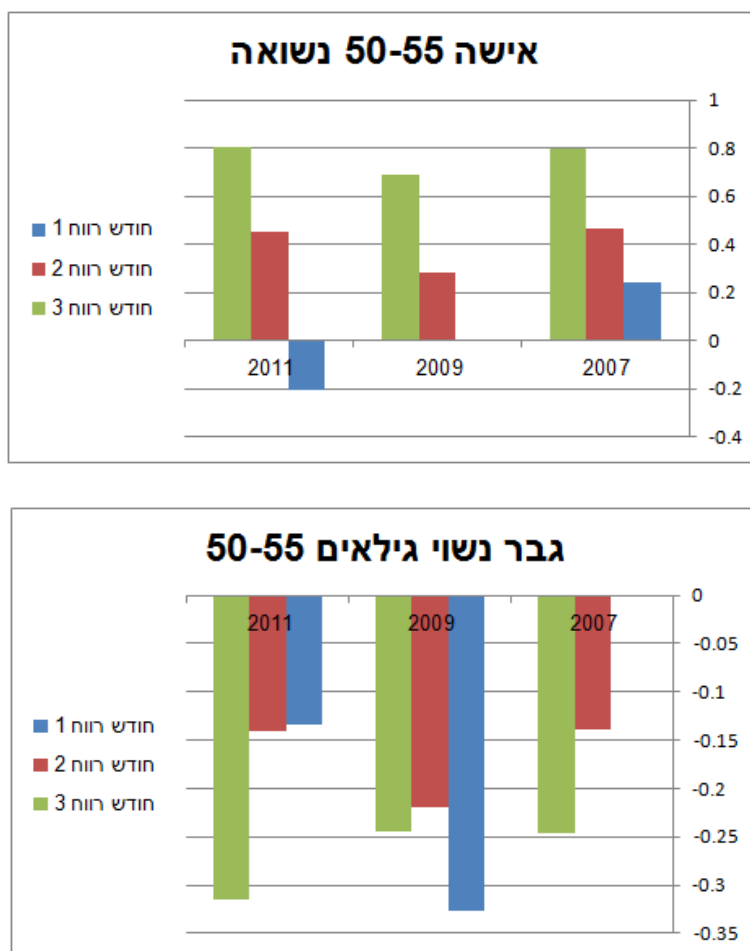

כדי לזהות האם מדובר בסיכון מוסרי או חולשה בשוק העבודה נערכת בחינה בקרב מובטלים אשר להם חודשי 'מרווח' לעומת מובטלים אשר מצאו עבודה בתום הזכאות. נמצא כי הן עבור גברים והן עבור נשים בקבוצות הגיל השונות ישנו סיכוי גבוה למצוא עבודה לפני הצטברות חודשי 'מרווח'. נראה כי מגמה זו נכונה יותר עבור נשים מאשר גברים בגילאי 50-55, ובמידה פחותה יותר עבור נשים בגילאים מעל 60. ממצא זה מפתיע לאור אחידותם של המחקרים בישראל ובחו"ל לאורך שנים כי גיל הוא משתנה הפוגע ביכולת להיקלט מחדש בשוק העבודה. עם זאת, הממצא כי נשים מבוגרות יותר מתקשות יותר מגברים מבוגרים במציאת עבודה תואם את ההשערה כי בעיית הגיל היא חריפה יותר עבור נשים מבוגרות. יתכן, כי הממצא אינו מעיד על רק קושי במציאת עבודה, אלא בחוסר מוכנות (או בשל בעיות פיזיות גם חוסר יכולת) להתפשר על אופי ושכר העבודה.

איור 19 – סיכוי לחודשי 'מרווח' בין סיום תקופת זכאות לדמי האבטלה ומציאת העבודה

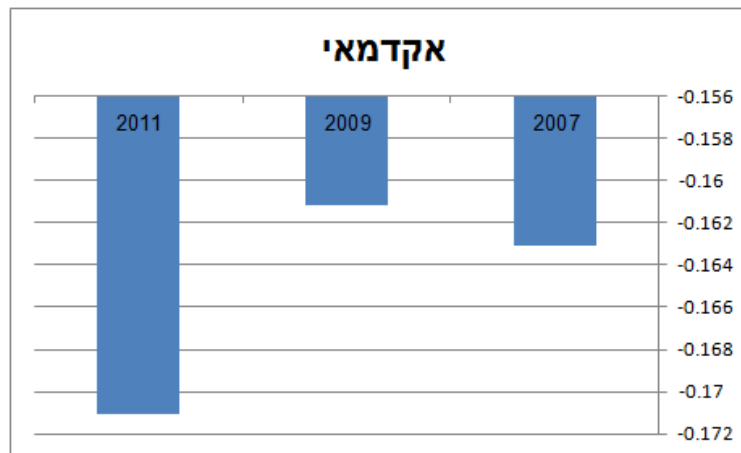
בחינה נוספת מגלה כי התוצאות לעיל נכונות עבור רווקים. בעוד עבור גברים הוספת אלמנט הנישואין אינו משנה את כיוון התוצאות, עבור נשים אלמנט הנישואים חזק מאשר הגיל ונשים נשואות, גם מבוגרות, מתנהגות כאוכלוסייה מתקשה. לשם המחשה, להלן הממצא עבור נשואים בגיל 50-55 ועבור נשים באותו טווח גילאים שהן נשואות. ההתנהגות בהתאם לניבוי של סיכון מוסרי אם כן נכונה יותר עבור נשים רווקות וגברים נשואים, אשר הוסבר לעיל מדוע הם מהווים יחסית קבוצות חזקות יותר.

5. השכלה - אקדמאי

הממצא עבור אקדמאים הוא היעדר סיכון מוסרי. ממצא זה מפתיע לאור הסברה כי תואר אקדמי מהווה גורם מחזק בשוק העבודה, ולאור כך היה צפוי מבחינה כלכלית כי אקדמאים ירשו לעצמם להמתין עד לסיום הזכאות לפני חזרה לעבודה. הסברים אפשריים הם כי נדרשת הפרדה בין אקדמאים ממקצועות שונים או כי אקדמאיות משולבות עם נורמות מסוימות אשר משפיעות על חיפוש העבודה. בשלוש שנים וברוב המוחלט של המקרים, עבור אקדמאים אשר לא מצאו עבודה בתוך תקופת הזכאות, אין ממצא מובהק לגבי חודשי 'המרווח'.

איור 21 – סיכוי ליציאה מאבטלה עד תום תקופת הזכאות

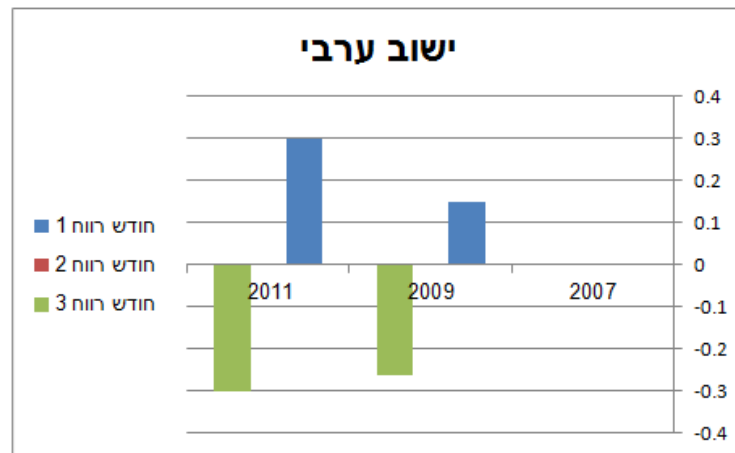
6. ישוב של מועצה מקומית ערבית

נתונים מסוף שנת 2011 של שירות התעסוקה מצביעים כי שיעור דורשי העבודה מישובים ערבים עומד על כ-27%, גבוה משיעורם באוכלוסייה (שיעור כלל האוכלוסייה הערבית מהאוכלוסייה הכללית עומד על כ-20%). כמו כן, לפי נתוני שירות התעסוקה (2015) כמחצית מהמובטלים לטווח ארוך הם מוסלמים. בנוסף, לפי נתוני מחקר של הביטוח הלאומי 75% מהערבים מיצו את מלוא זכאותם לעומת 50% מן היהודים (טולידנו, 2014). אם כן, הממצא כי ערבים נוטים למצות את מלוא הזכאות ונדרש להם חודש מרווח נוסף הוא ממצא שאינו מפתיע. יתכן, כי הסיבה למימוש מלוא הזכאות, בדומה לאוכלוסיית העולים החדשים, היא כי משרות בעלות שכר גבוה חסומות בפני תושבי ישובים ערבים ולכן העלות לאי מציאת עבודה לאחר תום הזכאות היא נמוכה יותר וכדאי למובטל ערבי לנצל את מלוא הזכות. עם זאת, ראוי לציון כי בשנת צמיחה ותעסוקה מלאה, שנת 2007, מגורים בישוב ערבי לא ניבאו את מיצוי תקופת הזכאות או חודשי מרווח נוספים. דבר זה יכול להצביע כי מצאי העבודות הפתוח בפני תושבי ישובים ערבים נתון יותר לשינוי מאשר עבור עולים חדשים.

איור 22 – סיכוי ליציאה מאבטלה עד תום תקופת הזכאות

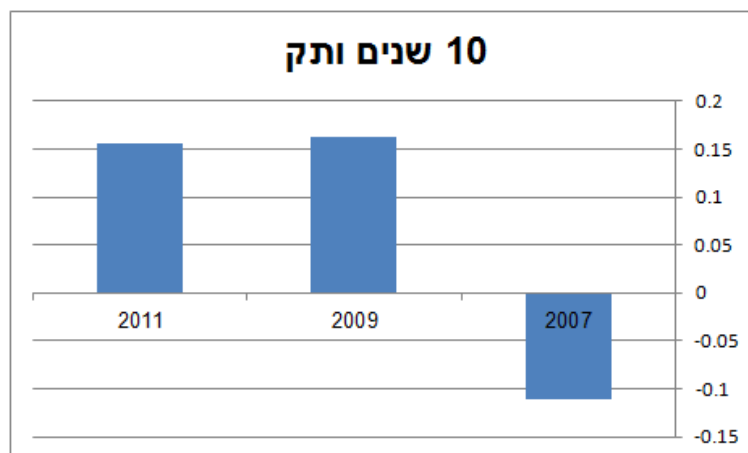
איור 23

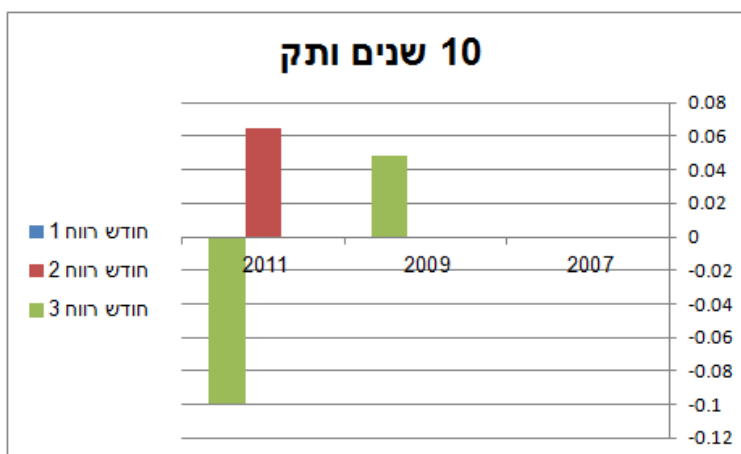

7. ותק

המחקרים אשר נסקרו בסקירת הספרות מצביעים על קושי עבור בעלי ותק גבוה בעבודה הקודמת בהשתלבות בשוק העבודה. במקרה זה ניתן לשער כי הון אנושי גבוה והרגלים של מעמד גבוה יחסית, יחד עם מצב כלכלי טוב יותר דוחפים ותיקים שלא לקבל הצעות עבודה אשר אינן תואמות את כישוריהם, גם במחיר של תקופות אי-עבודה ארוכות. כדי לבדוק השפעה לא ליניארית, השפעת הוותק פוצלה להשפעה של המשתנה לעומת השפעת המשתנה בריבוע. אכן נמצאה השפעה זו – אשר עולה עד לעשר שנים ותק ואחר כך יורדת ומתאפסת מעט מעל 20 שנה. הממצאים להלן מצביעים על חולשה מסוימת בשוק העבודה, אולם אלו אינם ממצאים עקביים וחזקים. יש להסתייג מהממצאים אודות 2007, לאור כך שרק המרכיב של ההשפעה בריבוע היה מובהק, וגם זאת רק עבור היוצאים מאבטלה בתוך תקופת הזכאות. ראוי לציון כי בשנת צמיחה ותעסוקה מלאה, שנת 2007, תוספת ותק לא ניבאה את מיצוי תקופת הזכאות או חודשי מרווח נוספים. דבר זה יכול להצביע כי מצאי העבודות אשר נפתח עם ותק נוסף בשוק העבודה נתון לשינוי.

איור 24 – סיכוי ליציאה מאבטלה עד תום תקופת הזכאות

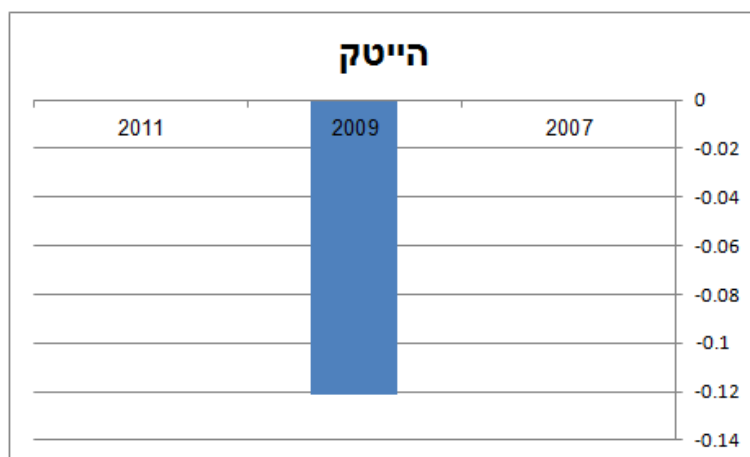

8. היי-טק

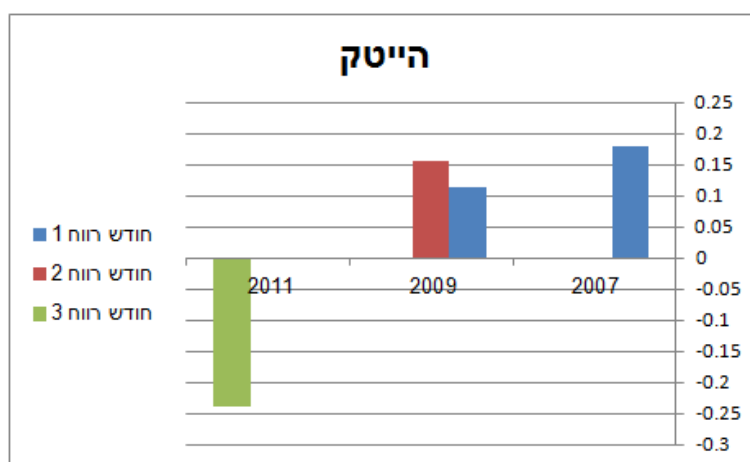
זיהוי העובדים כעובדי היי-טק נעשה על פי הענפים בהם עבדו בשנה הקודמת לשנה הנבחנת, במידה ואלו הוגדרו לפי למ"ס כענפי תעשיית טכנולוגיה עילית או מקצועות ה-ICT (Information and Communication Technologies).²⁰ הממצא המרכזי לגבי מקצועות ההיי-טק הוא השוני בין ממצאים בו לאחר שנת המשבר ב-2009 לעומת השנים האחרות והענפים האחרים. בשנת 2009 התנהגו מובטלי היי-טק (כזכור בני 35 ומעלה עם שלושה תלויים או 45 ומעלה גם ללא שלושה תלויים) כאוכלוסייה מתקשה בשוק העבודה, על פניו בניגוד לציפייה מהייטק לאור כך שהשכר בענפים אלו היה גבוה משמעותית מהשכר הממוצע במשק. התוצאה ב-2011 לפיה יש למובטלי היי-טק סיכוי נמוך מאשר שאר הקבוצות להגיע ל-3 חודשי מרווח מחזקת את ההשערה שקושי זה היה זמני בלבד – והוא קשור למחסור בביקוש לעבודה במהלך 2009. מנגד, יצוין הממצא במחקר של הכהן (2014) לפיו בענף ההיי-טק נמצא כי קצב פליטת העובדים המבוגרים (בגילאים 45 ומעלה) גבוה במידה ניכרת מבשאר הענפים. תוצאה זו היא מעניינת – כי היא מדגישה את הקושי אתו עובדים במגזרים מסויימים נאלצים להתמודד בתקופות של מחסור בביקוש. להתמודדות זו השלכות ביחס למדיניות הממשלה הרצויה בתקופות אלה.

²⁰ יצוין כי בשנת 2009 ובשנת 2011 השתמשה הלמ"ס בסיווגים שונים ויתכנו הבדלים לאור המעבר בין סיווג לסיווג.

איור 26 – סיכוי ליציאה מאבטלה עד תום תקופת הזכאות

איור 27 – סיכוי לחודשי 'מרווח' בין סיום תקופת זכאות לדמי האבטלה ומציאת העבודה

משתנים שאינם מובהקים

9. מקצועות בביקוש גבוה לעומת נמוך

עבור סיווג מקצועות בביקוש גבוה ונמוך בוצעה בחינה של פרסום למ"ס אודות מועסקים, משרות פנויות והיחס בין היצע לביקוש, לפי משלח יד. (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2012) משלח יד אשר היחס בין הביקוש להיצע היה ב-15% העליונים או התחתונים והיה בו מספר משמעותי של תצפיות סווג כמשלח יד בביקוש גבוה או נמוך. לאחר מכן בוצע ניסיון 'לתרגם' את משלחי היד לענפי כלכלה של הלמ"ס (לגביהם היו נתונים במאגר הנתונים). השכר במקצועות ביקוש גבוה היה גבוה בממוצע פי 2.7²¹ מאשר במקצועות ביקוש נמוך. הבדיקה אודות ביקוש גבוה לעומת נמוך בוצעה עבור השנים 2009 ו-2011 בלבד לאור כך שהלמ"ס החלה לפרסם את מדד היחס בין היצע לביקוש רק בשנת 2009.

²¹ נכון לשנת 2009.

בשנים שנבדקו התוצאות אינן מובהקות לא עבור ביקוש גבוה ולא עבור ביקוש נמוך, זאת עם שני יוצאי דופן: ראשית, מבין מוצאי העבודה במשך תקופת הזכאות בשנת 2011, בעלי מקצוע בביקוש נמוך, כמצופה, מצאו עבודה לפני תום התקופה. בשנת 2009 בעלי מקצועות בביקוש גבוה היו בסיכון גבוה יותר לחודש מרווח אחד (ללא תוצאה מובהקת לגבי שניים ושלושה חודשי מרווח).

יצוין, כי בעוד שמפתיע שתוצאות מקצועות בביקושים שונים לא הניבו תוצאות, יתכן כי הסיבה לכך היא זיהוי לא נכון של הביקוש למקצועות: אם לאור תרגום לא מספק של משלחי יד לענפי כלכלה או לאור כך שהלמ"ס מפרסמת בפרסום שלה רק משלחי יד מסויימים ולא נספרו משלחי יד נוספים אשר להם ביקוש נמוך או גבוה.

10. מגורים במועצה מקומית לה מעמד סוציו-אקונומי גבוה

לכאורה, אוכלוסייה מישוב בעל מעמד סוציו אקונומי גבוה יותר (לפי נתוני למ"ס) אמורה להיות בעל אורך רוח גבוה ביותר בהקשרי סיכון מוסרי. היא אמורה להוות אוכלוסייה שיכולה להרשות לעצמה להנות מהפנאי ללא ירידה בהכנסה, וללא חשש גם ללוות במידה ונדרש להחליק תצרוכת. עם זאת, נראה שעל פניו לאוכלוסייה זאת נטייה להתנהגות כפי שהיה מצופה מאוכלוסייה חלשה בדגש על הממצא בחלק השני לגבי חודשי המרווח הנוספים הנדרשים למציאת עבודה. ממצא מפתיע זה מוסבר על ידי גסות הנתונים אודות מעמד סוציו אקונומי של מועצה. כך תל אביב-יפו היא מקבלת דירוג סוציו אקונומי גבוה (שמיני מתוך עשרה), אולם מצויות בה גם אוכלוסיות חלשות מאוד. אכן, לכשמשולב ברגרסיה משתנה אינטראקציה בין מעמד סוציו-אקונומי של ישוב ודמי האבטלה אשר מקבל המובטל, השפעת המשתנה נעשית לא מובהקת בכלל השנים.

11. פריפריאליות המועצה המקומית

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה פיתחה מדד פריפריאליות עבור המועצות המקומיות המשלב: ראשית, מדד נגישות פוטנציאלית של רשות מקומית (Potential Accessibility) – שמבטא את קרבת הרשות המקומית לכל אחת מהרשויות המקומיות בארץ, משוקלל בגודל האוכלוסייה שלהן, על פי "מודל הגרביטציה" המיושם בעולם למדידת הפריפריאליות של אזורים שונים. שנית, קרבה של הרשות המקומית לגבול מחוז תל אביב, בהיותו מרכז כלכלי ועסקי של המדינה, המתלכד עם המרכז הגאוגרפי. עם זאת, לפריפריאליות המועצה המקומית אין השפעה מובהקת על משך האבטלה של המובטלים. יתכן כי הדבר נובע מכך שההבדלים בתוך אזורים (כגון בין הישובים עומר ו-לקיה) גדולים מאשר בין אזורים (כגון בין הישובים עומר וכפר שמריהו) (OECD, 2015).

הבדלים לפי שנים

מלבד במקצועות ההיי טק כפי שצוין לעיל, ההבדלים אינם בין שנת 2009 לשתי השנים האחרות, אלא בעיקר בין שנת 2007, לפני המשבר, לשנים אחרי המשבר – 2009 ו-2011. נזכיר ששנת 2007 היא השיא של תקופה מתמשכת של צמיחה בגובה של כ-5 אחוזים לשנה, תוך השגת תעסוקה מלאה לקראת סופה. לעומתה, שנת 2009 היא שנת משבר ובעוד ששנת 2011 היא שנת צמיחה בה ירדה האבטלה משמעותית, הצמיחה בה

מעורבת. לפי הדוח השנתי של בנק ישראל (2012), בשנת 2011 עדיין ניכרו השפעות המשבר בשנת 2009 במחצית הראשונה של השנה (אך היו כבר בסוף תהליך צמצום): הביקוש לעובדים בלתי מקצועיים גדל בקצב מתון בלבד, וקצב הגידול הכללי בביקוש לעבודה התמתן במחצית השנייה של השנה לאור האטה במשק. ההבדלים בין שנת 2007 לבין שתי השנים האחרות ניכרים בעיקר בבדיקות אודות היעדר ההשפעה של הותק, של מספר הילדים ושל ההשתייכות ליישוב ערבי. שלוש קבוצות אלו נחשבות חלשות, אולם לחולשה שלהם אין השפעה בשנת 2007 בניגוד לממצאים לגבי השנים אחרי המשבר, כאשר אז מתגלה השפעה המעידה על קשיים במציאת עבודה. בכל שלושת המקרים נמצאו בשנים 2009 ו-2011 סימנים לקושי בהשתלבות בשוק העבודה ולא לסיכון מוסרי.

דיון בתוצאות

בהשוואת הממצאים האמפיריים לניבוי המודל התיאורטי, נמצא כי המודל אכן יוצר מסגרת המאפשרת מתן פרשנות הגיונית עבור מרבית הממצאים. עם זאת, בהקשרי התנהגות בהתאם למודל של סיכון מוסרי נראה כי אורך האבטלה נקבע על ידי נסיבות מורכבות יותר מאשר הסיכוי של המובטל למציאת עבודה בתום הזכאות. במילים אחרות, נראה כי סיכון מוסרי מהווה מרכיב אחד בלבד מבין מספר מרכיבים הקובעים את משך תקופת אי-העבודה של מובטלים.

ראשית, במבט כולל, האחוז מכלל המובטלים אשר מציית למודל הסיכון המוסרי (מיצוי אבטלה וחזרה לעבוד ללא חודשי 'מרווח') עומד כ-21% מכלל המובטלים באוכלוסיית המחקר בלבד, כלומר כ-79% מהמובטלים מצאו עבודה לפני תום הזכאות או שנדרש להם זמן ארוך מאשר תקופת הזכאות למצוא עבודה. שנית, אמנם כפי שמנבא המודל הכלכלי ישנה עלייה מדורגת בסיכויי היציאה לעבודה של מובטלים ככל שתקופת הזכאות מתקרבת לתומה - אולם העלייה היא קלה מאוד.

ממצא התואם את ניבוי הסיכון המוסרי הוא שככל שעולים דמי האבטלה של המובטל, כך גם גובר הסיכוי להתנהגות התואמת את מודל הסיכון המוסרי. עם זאת, מחקרו של Chetty (2008) מצביע כי יתכן וממצא זה אינו מבטא סיכון מוסרי, אלא היעדר יכולת של מובטלים מעוטי הכנסה לממן את הירידה בהכנסה בעת קבלת דמי אבטלה. מכיוון שדמי אבטלה אינם בגובה מלוא המשכורת, כדי לשמר את רמת החיים שלו, נדרש המובטל למצוא עבודה, ללוות או להוציא כסף מחסכונותיו. מקבלי דמי אבטלה בסכומים נמוכים הם מעוטי הכנסה וכאלו הם על פי רוב גם מעוטי חסכונות ומתקשים בקבלת הלוואה. למעשה, החלופה היחידה העומדת בפני מובטלים אלו במידה והם מבקשים או נדרשים לשמר את רמת הכנסתם, היא לשוב ולמצוא עבודה מהר ככל הניתן. עם זאת, הדבר אינו נובע מהעדפה בין פנאי לצריכה המבטאת סיכון מוסרי, אלא מחוסר אפשרות או רצון לעמוד בירידה בהכנסה. מובטלים מקבלי דמי אבטלה גבוהים, אשר להם הכנסה גבוהה יותר, יכולים להסתמך על חסכונות או ללוות מהבנק. מאחר שהנתונים מגלים כי דמי אבטלה גבוהים יותר מתואמים במידה רבה (עד כדי מולטיקוליניאריות) עם שכר גבוה יותר – לא ניתן לפסול את ההשערה ש-Chetty מעלה, והממצא נובע במידה רבה משוק הון בלתי משוכלל שאינו מאפשר 'להחליק' את הצריכה.

קבוצות נוספות אשר נמצא כי הן מתנהגות על פי סיכון מוסרי הן גברים מבוגרים נשואים, נשים מבוגרות רווקות, משפחות עם מספר ממוצע של ילדים (בניגוד למשפחות מרובות ילדים) ועולים חדשים. אלו הן אינן

בהכרח קבוצות העובדים החזקות ביותר במשק (הגם שהן אינן בהכרח החלשות). לעומת זאת, מבחינת המאפיינים אשר היה צפוי כי יגבירו סיכון מוסרי: מקצועות מבוקשים, תעסוקה מלאה במשק, ואקדמאים – הם התגלו כאן לא מובהקים או, עבור אקדמאים, פועלים בכיוון ההפוך מהמצופה. עבור כל אלו היה צפוי כי לאור סיכוי גבוה (p_i) למציאת עבודה ויכולת לעמוד בעלות של ירידה מסוימת בהכנסה, העלות לאי מציאת עבודה בתום תקופת הזכאות אבטלה (K_i) תהיה נמוכה ויתקיים סיכון מוסרי.

כמו כן, אוכלוסיות אשר היה צפוי כי יתקשו בשוק העבודה גם הן אינן מצייתות למודל הסיכון המוסרי ונוטות להמשיך באי-עבודה גם לאחר תום הזכאות (חודשי מרווח). בין אלו במחקר עלו משפחות מרובות ילדים, תושבים במועצות מקומיות ערביות ובעלי ותק גבוה בעבודה קודמת. אוכלוסייה נוספת אשר נמצא היא מתנהגת באופן התואם סיכון מוסרי היא נשים נשואות, אולם ההשערה היא הדבר נובע דווקא מהיותן מפרנסות משניות אשר יכולות להרשות לעצמן לצאת משוק העבודה.

חוסר ההתאמות בין הציפיות בהשערות המחקר אינו מוכיח שהמודל התאורטי שהוצע לעיל שגוי לחלוטין. המושגים של תועלת מתקופת קבלת דמי אבטלה (W) והעלות לאי מציאת עבודה בתום הזכאות (K_i) הם מונחים גמישים. הגדרות מורכבות יותר הכוללות אלמנטים רבים יותר של מושגי התועלת והעלות מאפשרים להשתמש באותו מודל. כך, לקבוצות מסוימות אשר רכשו הון אנושי ספציפי גבוה (בפוטנציאל: עולים, בעלי ותק, מבוגרים) ישנה עלות גבוהה לעבודה במקום עבודה אשר אינו מנצל כישורים ואינו מספק את התגמול אליו הורגלו. לכן, עבור מובטלים מקבוצות אלו העלות K_i היא נמוכה והמובטלים ממצים את כל תקופת זכאותם לדמי אבטלה. כמו כן, עבור קבוצות מסוימות התועלת משהות בבית תוך כדי קבלת דמי אבטלה (בפוטנציאל: הורים לילדים) גבוהה מאשר עבור חסרי ילדים. בנוסף, משתנים כגון נורמות בקבוצות חברתיות שונות או הפגיעה ביכולת להשיג עבודה לאחר תקופת אבטלה ארוכה, יכולות גם הן להשפיע על תועלת ומחיר של דמי אבטלה ואי-עבודה. בעוד ששילוב כל אלו במודל אינם משנים אותו מהותית, הם דורשים ראייה מורכבת ורחבה יותר של המשתנים המרכיבים אותו ונדרשת התייחסות פרטנית יותר כדי לזהות את שילוב המאפיינים המשפיעים על התנהגות מובטלים.

בבחינת השפעת תנאי המאקרו במשק היה צפוי כי צמיחה ותעסוקה מלאה יגבירו את הסיכון המוסרי, אולם נמצא כי האוכלוסיות המושפעות הן דווקא אוכלוסיות המתקשות להשתלב בשוק העבודה (בעלי ותק גבוה והמשתייכים ליישוב ערבי) אשר מלכתחילה לא היה צפוי כי ימצאו בסיכון מוסרי משמעותי. קבוצה נוספת אשר הושפעה באופן דומה היא קבוצת ההורים לילדים. עבור קבוצות אלו דווקא בשנת צמיחה לא ניכרה ההמתנה לתום הזכאות למציאת עבודה או תוספת חודשי המרווח. יתכן כי אופי העבודות אשר נפתח דווקא עבור קבוצות אלו בעתות צמיחה נתון יותר לשינוי מאשר קבוצות אחרות או לחליפין, רגישות קבוצות אלו לשינויים בשוק העבודה היא גבוהה יותר. מנגד, למרות הניבוי שבשנת מאקרו הסיכון המוסרי יגבר, הרי שההשפעות היו או בכיוון צמצום הסיכון או ביטול הקושי בלבד.

סיכום ומסקנות

בעבודה זאת נבחנת השאלה באיזו מידה דפוסי מציאת עבודה של מובטלים בעלי מאפיינים שונים משקפים תכנון לאור תקופת הזכאות לדמי אבטלה? לצורך כך, נבנה מודל תאורטי המבקש להסביר את הקשר בין מאפייני המשק והפרט המובטל לבין משך האבטלה. על בסיס נתוני המוסד לביטוח לאומי על אודות מובטלים בשנים 2007, 2009 ו-2011, מבוצעת בחינה אמפירית דו-שלבית: בשלב הראשון מנותחת התנהגות מוצאי העבודה בתוך תקופת הזכאות. בשלב השני מנותחת התנהגות מובטלים שתקופת זכאותם הסתיימה טרם מציאת עבודה חדשה. באמצעות הפרדה זו, מתאפשרת הבחנה בין מאפייני מובטלים שניצלו את מלוא תקופת הזכאות בשל קושי למצוא עבודה חדשה, לבין אלו שתכננו ובחרו בכך מטעמי סיכון מוסרי.

ממצאי המחקר מעלים את הצורך בהתייחסות מורכבת יותר המכלילה גורמים רבים יותר להתנהגות של סיכון מוסרי. בעוד שהמודל הכלכלי מתמקד בסיכוי למציאת עבודה (והסיכון לכישלון במציאת עבודה לפני תום הזכאות) כמרכיב המרכזי המבדיל בין אלו המועדים ואלו שאינם מועדים לסיכון מוסרי, מחקר זה מצביע על כך שהתחשבות במרכיב זה בלבד אינה מאפשרת ניבוי אמין של התנהגות מובטלים. כך, תנאי מאקרו של צמיחה ותעסוקה מלאה, בהם היה צפוי ניצול מוגבר של הזכאות לדמי אבטלה, הביאו לשיעור הנמוך ביותר של מנצלי הזכאות במלואה. תוצאות המחקר מצביעות על נזילות המשאבים, התועלת מהפנאי ואופי העבודות אשר זמינות למובטלים לעומת הכישורים שלהם כמרכיבים חיוניים להבנת משך אי העבודה של המובטלים. יתר על כן, הממצא הבסיסי לפיו כ-40% מהמובטלים ממשיכים להיות מובטלים למשך חודש או יותר לאחר ניצול הזכאות, כאשר אין להם הכנסות מאבטלה או מעבודה, מעיד כי יש לבחון האם יתכן והכשל בעיצוב ביטוח האבטלה אינו סיכון מוסרי, אלא תקופת זכאות קצרה יתר על המידה.

למסקנות אלו שלוש השפעות מרכזיות אפשריות על עיצוב כלי מדיניות: ראשית, בעיצוב מדיניות המכוונת לצמצום סיכון מוסרי - אין לאתר בהכרח את הקבוצות החזקות ביותר בשוק, אלא את הקבוצות אשר עבורן התועלת מעבודה היא נמוכה (כגון עולים חדשים אשר על אף נטייתם למצוא עבודה בנקל זוכים להכנסה וסיפוק נמוכים) או שהתועלת מהפנאי גבוהה עבורן (כגון הורים למספר ממוצע של ילדים). עבור כך, יש להעמיק במאפייני וצרכי הקבוצות ולתעדף כלים להנגשת שוק העבודה על פני צמצום או הקשחת תנאי הזכאות. שנית, יש לזכור כי לביטוח אבטלה שתי מטרות: הראשונה, לאפשר למובטל לשמור על רמת חייו ולחפש עבודה התואמת את כישוריו, והשנייה לצמצם עד כמה שניתן את תקופת הזמן במהלכה הוא נעדר משוק העבודה. ממצאי המחקר מצביעים כי עבור חלק גדול מהמובטלים, בדגש על אוכלוסיות מתקשות, בעוד שהגבלת ימי הזכאות אינה קוטעת את משך ההיעדרות משוק העבודה, היא משפיעה בהחלט על משך הזמן בו מובטלים אלו אינם מקבלים תמיכה. שלישית, בתקופת משבר ואחריה מושפעת הן התנהגות אוכלוסיות המתקשות במציאת עבודה כגון תושבי מועצות ערביות והן, בשנת המשבר 2009, קבוצה חזקה יחסית כמו עובדי היי-טק. לאור כך, ראוי לבחון חקיקה תלוית מחזור, כנהוג בארצות הברית. במסגרת זאת, ניתן לחוקק חוק המאפשר באופן אוטומטי להאריך את תקופת הזכאות בתקופת משבר, בהתאם להגדרה של קבוצת מומחים (בארצות הברית ההחלטה נעשית על ידי ה-NBER²²). הארכה זמנית, באופן אנטי מחזורי, יכולה

²² The National Bureau of Economic Research

לתרום להחלקת תצרוכת בתקופות אלה, ולאור העובדה שתקופת הזכאות בישראל היא בין הנמוכות במדינות ה-OECD, היא לא תהווה בעיה בטווח הארוך.

מחקר זה מצביע גם על כיווני מחקר נוספים רבים אשר ראוי לפתח אותם. ראשית, ראוי לבחון באופן נפרד את האפקטיביות של כלים שונים המופעלים על ידי המדינה לצמצום השפעות סיכון מוסרי על התנהגות מובטלים. שנית, ראוי לבחון השפעת פרמטרים נוספים, אשר נמצאו במחקרים אחרים כבעלי השפעה על התנהגות מובטלים: סיבת עזיבת מקום העבודה אל האבטלה, השפעת קליטת מובטל במקום עבודה חדש לעומת חזרה למקום העבודה אותו המובטל עזב (recall), השפעת גובה/משיכת פיצויי פיטורין על משך האבטלה, בריאות המובטל, שייכות לקבוצת מיעוט (ללא תלות במקום המגורים), העמקה בתחום השכלת המובטל, השפעת מעבר להבטחת הכנסה, בחינת קבוצות גיל נוספות והיסטוריית דרישת אבטלה של המובטל.

ריבוי הגורמים אשר יש להמשיך ולבדוק, לצד הממצאים לעיל, מעידים כי תנאי האבטלה הם גורם אחד מיני רבים בקביעת משך אי העבודה של המובטל, ולפיכך התמונה האמתית של מפת השיקולים אשר קובעים את משך אי העבודה של המובטל מורכבת ביותר. בחינת כיווני מחקר אלו תאפשר להעמיק בגורמים המשפיעים על התנהגות המובטלים ולגבש מדיניות פרטנית ויעילה יותר לטיפול במצבם.

- Acemoglu, D., & Shimer, R. (1999). Efficient unemployment insurance. *Journal of Political Economy*, 107(5), 893-928.
- Addison, J. T., & Portugal, P. (2003). Unemployment Duration Competing and Defective Risks. *Journal of Human Resources*, 38(1), 156-191.
- Arntz, M., & Wilke, R. A. (2009). Unemployment duration in Germany: individual and regional determinants of local job finding, migration and subsidized employment. *Regional Studies*, 43(1), 43-61.
- Arranz, J. M., Garcia-Serrano, C., & Toharia, L. (2007). Unemployment Duration, Layoffs and Competing Risks. *Documentos de Trabajo FUNCAS*, (327).
- Baker, T. (1996). On the Genealogy of Moral Hazard. *Texas Law Review*, 75(2), 237-291.
- Brügger, B., Lalive, R., & Zweimüller, J. (2009). *Does Culture Affect Unemployment? Evidence from the Röstigraben* (No. 2714). CESifo Group Munich.
- Caliendo, M., Tatsiramos, K., & Uhlendorff, A. (2013). Benefit Duration, Unemployment Duration and Job Match Quality: A Regression-Discontinuity Approach. *Journal of Applied Econometrics*, 28(4), 604-627.
- Cahuc P. and Zylberberg, A. (2004). *Labor economics*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Card, D., Chetty, R., & Weber, A. (2007). *The spike at benefit exhaustion: Leaving the unemployment system or starting a new job?* (No. w12893). National Bureau of Economic Research.
- Chetty, R. (2008). *Moral hazard vs. liquidity and optimal unemployment insurance* (No. w13967). National Bureau of Economic Research.
- Clark, A., Georgellis, Y., & Sanfey, P. (2001). Scarring: The psychological impact of past unemployment. *Economica*, 68(270), 221-241.

Easley, J. (2014). Rand Paul Screws Over Republicans By Flip Flopping on Unemployment Benefits Extension. *Politicususa*. <http://www.politicususa.com/2014/01/05/rand-paul-screws-republicans-flip-flopping-unemployment-benefits-extension.html> [accessed: 8/2/2014].

Farber, H. S., & Valletta, R. G. (2013). *Do extended unemployment benefits lengthen unemployment spells? Evidence from recent cycles in the US labor market* (No. w19048). National Bureau of Economic Research.

Folmer, H., & Dijk, J. V. (1988). Differences in unemployment duration: a regional or a personal problem?. *Applied Economics*, 20(9), 1233-1251.

Grubb, D. (2000). Eligibility Criteria for Unemployment Benefits. *OECD Economic Studies*, 31, 147-183.

Grubel, H. G., Walker, A. M. (1976). Moral Hazard, Unemployment Insurance and the Rate of Unemployment, in Grubel, H. G., Walker, A. M. (eds.), *Unemployment Insurance – Global Evidence of its Effects on Unemployment* (pp. 1-38). Canada: Fraser Institute.

Gyomai, G. & van de Ven, P. (2014). *The Non-Observed Economy in the System of National Accounts*. OECD statistics brief.

Hansen, G. D., & Imrohoroglu, A. (1992). The role of unemployment insurance in an economy with liquidity constraints and moral hazard. *Journal of political economy*, 100(1), 118-142.

Kroft, K., Lange, F., & Notowidigdo, M. J. (2012). *Duration dependence and labor market conditions: Theory and evidence from a field experiment* (No. w18387). National Bureau of Economic Research.

Kroft, K. & Notowidigdo, M. J. (2011). *Should Unemployment Insurance Vary with the Local Unemployment Rate? Theory and Evidence*. (No.17173), National Bureau of Economic Research.

Krueger, A. B., & Mueller, A. (2010). Job search and unemployment insurance: New evidence from time use data. *Journal of Public Economics*, 94(3), 298-307.

Lalive, R., Van Ours, J., & Zweimüller, J. (2006). How changes in financial incentives affect the duration of unemployment. *The Review of Economic Studies*, 73(4), 1009-1038.

Lindbeck, A. (1995). Welfare state disincentives with endogenous habits and norms. *The Scandinavian Journal of Economics*, 97(4), 477-494.

Meyer, B. D. (1991). Unemployment insurance and unemployment spells. *Econometrica*, 58(4), 757-782.

Moffitt, R. (1985). Unemployment Insurance and the Distribution of Unemployment Spells. *Journal of Econometrics*, 28, 85-101.

Nickell, S. (1979). Estimating the probability of leaving unemployment. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1249-1266.

OECD (2015). *Review of SME and Entrepreneurship Issues and Policies in Israel – Draft Report*. CFE/SME (2015)3. Chapter 5.

Rosen, H. S. & Gayer, T. (2010). *Public Finance: International Edition*. Ninth edition New York: Mcgraw-Hill, 190-197, 230.

Stutzer, A., & Lalive, R. (2004). The Role Of Social Work Norms in Job Searching and Subjective Well-Being, *Journal of the European Economic Association*, 2(4), 696-719.

Winkelmann, L., & Winkelmann, R. (1998). Why are the unemployed so unhappy? Evidence from panel data. *Economica*, 65(257), 1-15.

בנק ישראל (2004). *דוח בנק ישראל 2003*. פרק ב' – התעסוקה והשכר, 138-139.

בנק ישראל (2008). *דוח בנק ישראל 2007*. פרק ה' – שוק העבודה.

בנק ישראל (2009). *ישראל והמשבר העולמי: המלצות מדיניות לממשלה*. ירושלים: בנק ישראל – חטיבת המחקר.

בנק ישראל (2010). *דוח בנק ישראל 2009*. פרק ה' – שוק העבודה.

בנק ישראל (2012). *דוח בנק ישראל 2011*. פרק ה' – שוק העבודה.

גל, ג'. (2005). תוכנית ביטוח אבטלה - מבט בינלאומי משווה. ירושלים: האוניברסיטה העברית – קבוצת המחקר במדיניות חברתית.

דגן בוזגלו, נ., קונור אטיאס, א. ואופיר א. (2014). נשים בנות 60 ומעלה בשוק העבודה: דפוסי עבודה, תעסוקה ושכר. תל אביב: מרכז אדוה.

דורון, א. (1969). המאבק על ביטוח האבטלה בישראל – השתלשלות הבעיה 1948-1967. מולד, 10 (220), כרך ב'.

הכהן, ר. (2014). תעסוקת מבוגרים בישראל. שירות התעסוקה הישראלי – תחום מחקרי מדיניות סמנכ"ל תכנון.

המוסד לביטוח לאומי (2014 א'). חוברת הסברה ביטוח אבטלה. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי.

המוסד לביטוח לאומי (2014 ב'). חוברת הסברה הבטחת הכנסה. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2012), ביקוש והיצע בשוק העבודה לרבע רביעי ולשנת 2011, לוח 2. - מועסקים, משרות פנויות והיחס בין היצע לביקוש, לפי משלח יד בקבוצות נבחרות, ממוצע 2010-2011.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2014), השנתון הסטטיסטי לישראל 2014, לוח 14.2 "תוצר מקומי גולמי ושימושים במקורות, בשנים 1995-2013".

הצעת חוק הסדרים במשק המדינה (תיקוני חקיקה להשגת יעדי התקציב והמדיניות הכלכלית לשנת הכספים 2007), התשס"ז 2006, ה"ח 260.

זוסמן, נ. ורומנוב, ד. (2005). אושר העממים: שביעות רצונם של ישראלים מחייהם. סקר בנק ישראל 77 (תשסה) 105-137, ISSN 0552-2761.

חוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], תשנ"ה-1995.

טולידנו, א. (1988). ביטוח ואבטלה: השוואה בינלאומית. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון.

טולידנו, א. (1991). מקבלי דמי אבטלה בשנת 1990. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון.

טולידנו, א. (2001). מקבלי דמי אבטלה בשנת 2000. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון.

טולידנו, א. (2003). מקבלי דמי אבטלה בשנת 2002. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון.

טולידנו, א. (2004). מקבלי דמי אבטלה בשנת 2003. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון.

טולידנו, א. (2008). מקבלי דמי אבטלה בשנת 2007. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון.

טולידנו, א. (2010). מקבלי דמי אבטלה בשנת 2009. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון.

טולידנו, א. (2012). מקבלי דמי אבטלה בשנת 2011. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון.

טולידנו, א. (2014). רציפות בתקופת תשלום דמי אבטלה. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון.

פרנקל, ע. (2001). דמי אבטלה בישראל: מגמות ושינויים בחקיקה 1985-2000. תל אביב: מרכז אדווה.

קינג, י., וולדה-צדיק, א. (2006). דפוסי השתלבות בתעסוקה של עולים חדשים גילאי 22-64. מאיירס-גיוינט-מכון ברוקדייל, המרכז לחקר קליטת עלייה.

שירות התעסוקה (2015), הודעה לעיתונות: נתוני שירות התעסוקה – לחודש ספטמבר 2015.
<http://www.taasuka.gov.il/NR/rdonlyres/2733EBB8-AE76-40B2-A444-70A70E1663A3/0/dorsheivoda0915.xls>

שירות התעסוקה (2011), הודעה לעיתונות: נתוני שירות התעסוקה הישראלי – דצמבר 2011.
<http://www.taasuka.gov.il/NR/rdonlyres/AECC5670-5A6F-436B-83E7-4240822B40EA/0/monthly1211.doc>

נספח 1 – התפלגות המדגם

שנה:	2007	2009	2011
נשים	47.1%	43%	47.1%
נשוי	81.4%	80.2%	79.7%
מספר שנות ותק ממוצע	5.9	4.9	5.7
אקדמאים	22.8%	23.8%	24.2%
אחוז ללא ילדים מתחת לגיל 18	55.3%	54.4%	56.7%
מספר ילדים ממוצע לבעלי ילדים	2.4	2.3	2.3
עולה חדש (שנת עליה < 1989)	24.8%	25.5%	23.4%
גר במועצה מקומית ערבית	10.3%	11.3%	11.4%
גר במועצה מקומית מעורבת	17.9%	17.5%	16.8%
במקצוע בעל ביקוש גבוה	-	17.4%	15.1%
במקצוע בעל ביקוש נמוך	-	8.3%	7.2%
במקצוע הייטק (טכנולוגיה עילית ו-ICT)	7.2%	10%	6.8%
במקצוע לואו-טק (טכנולוגיה מסורתית)	7.3%	6.5%	3%

נספח 2 – מודל כלכלי מתמטי

כל פרט שנכנס לאבטלה בוחר בין להשקיע מאמץ ולמצוא עבודה לפני תום הזכויות לבין חיפוש עבודה רק לקראת תום הזכויות. אם ימצא את תקופת הזכויות ויקבל גם הכנסה וגם פנאי יזכה לתועלת, אשר נניח שהיא שווה לכל מובטל, בגובה W . עם זאת, במידה ותתממש האפשרות שבסוף התקופה הוא יישאר תקופה ארוכה באבטלה, דבר שהוא לא רצוי כי הוא יישאר בלי שכר ויתקשה לרכוש מוצרי צריכה, הוא יסבול מירידה בתועלת אשר במונחים של תועלת תהיה שווה ל- K_i , כלומר, היא תשתנה בהתאם לתכונות של הפרט. הנחה זו נועדה לשקף את העובדה שלחלק מהפרטים יש עלות גבוהה יותר מאבטלה ממושכת כי למשל הם חייבים לפרנס משפחה לעומת פרטים אחרים שבהן אינה רובצת אחריות זו. לכל פרט יש הסתברות מסוימת למצוא עבודה בסוף התקופה, התלויה במאפיינים שלו – גיל, ניסיון, ענף כלכלי, אזור גיאוגרפי, מגזר ועוד. נניח שהסתברות זו מסומנת ב- p_i וההסתברות המשלימה, של אי-מציאת עבודה מסומנת ב- $(1-p_i)$.

לפיכך, תוחלת התועלת של להמתין עד תום הזכויות ולקבל תועלת W היא:

$$E(U_i) = p_i W + (1 - p_i)(-K_i)$$

מכך יוצא כי הפרט ימתין עד תום הזכויות אם תנאי זה מתקיים:

$$p_i W > (1 - p_i)(K_i)$$

כלומר, כדי שהפרט יחליט לחכות עד סוף התקופה (יממש את הסיכון המוסרי) התנאי שצריך להתקיים הוא:

$$\frac{p_i}{(1 - p_i)} > \frac{K_i}{W}$$

לפיכך אם K_i גבוה, כלומר העלות לאבטלה מתמשכת גבוהה, מצטמצמים הסיכויים שהוא יחליט לחכות עד תום הזכויות. גם ההיפך הוא נכון, W גבוה, כלומר תועלת גבוהה מתקופת אבטלה (לדוגמא, כתוצאה מדמי אבטלה גבוהים או נורמות אוהדות) מגביר את ההסתברות לכך שהפרט יתפתה לממש את הסיכון המוסרי.

משתנה מעניין מבחינתנו הוא p_i : ככל שההסתברות למצוא עבודה מיד עם תום הזכויות גבוהה יותר, כלומר p_i הוא גבוה ו- $(1-p_i)$ נמוך, הרי שגובר הסיכוי להתממשות הסיכון המוסרי, המוצג במשוואה (3) לעיל.

נצפה שהאוכלוסייה שמממשת את הסיכון המוסרי היא אוכלוסייה חזקה אשר יש לה K_i נמוך – כגון בעלי שכר גבוה, ואשר יש לה p_i גבוה כגון אקדמאים, ובעלי מקצועות מבוקשים.

במידה שההגדרה תראה שהפרטים שמוצאים עבודה בתום התקופה מאופיינים בתכונות שנחשבות חלשות בשוק העבודה – מגורים בפריפריה, ממוקמים ביישובים עם מעמד סוציו-אקונומי נמוך, מגזר ערבי, עולים ועוד נסיק כי השיקול של הסיכון המוסרי הוא פחות דומיננטי יחסית לשיקול של אי-מציאת עבודה.

חלק ראשון - רגרסיה לוגיסטית (בתוך תקופת הזכאות בלבד)

משתנה תלוי: מקבל את הערך 1 כאשר מובטלים מצאו עבודה רק לאחר שמיצו את תקופת הזכאות (מיצוי 98% ומעלה מהזכאות וללא חודשי מרווח), ואילו כל השאר קיבלו את הערך 0.

Number of obs. = 18104

Pseudo R2 = 0.3715

variable	coefficient	standard error	significance
female	0.081536	0.1632701	0.618
n_child	0.0048674	0.0342863	0.887
n_childsq	-0.0021228	0.0058193	0.715
sqr_vetek	-0.0011178	0.0002695	0.000
vetek	0.0110619	0.0078037	0.156
academic_educ	-0.1630506	0.0725075	0.025
tech_educ	-0.0031748	0.0534157	0.953
dmei_avt	0.0895272	0.0170971	0.000
olehadash	0.267797	0.0511309	0.000
married	0.081148	0.0826415	0.326
age4045	0.2831908	0.112163	0.012
age4550	0.608529	0.1004546	0.000
age5055	1.394059	0.1009568	0.000
age5560	1.820964	0.1048735	0.000
ageover60	1.939606	0.1106718	0.000
female*n_child	-0.0216281	0.032354	0.504
female*age4045	0.0669866	0.1797967	0.709
female*age4550	0.1379962	0.1481536	0.352
female*age5055	0.3062622	0.1491473	0.040
female*age5560	0.1543195	0.1547611	0.319
female*ageover60	-0.6342661	0.1700143	0.000
fin_stretch2007q3	-3.034829	0.1269455	0.000
fin_stretch2007q4	-1.320883	0.0883828	0.000
fin_stretch2008q1	1.788979	0.1003327	0.000
fin_stretch2008q2	4.731559	0.1309747	0.000
fin_stretch2008q3	6.734214	0.1648351	0.000
start_stretch2007q1	7.145597	0.1560969	0.000
start_stretch2007q2	4.710816	0.1273279	0.000
start_stretch2007q3	2.143134	0.0982722	0.000

start_stretch2007q4	-0.9570099	0.0642399	0.000
socioeco_municip	-0.2357912	0.0472143	0.000
gini_municip	-0.5471413	0.6433494	0.395
peripher_municip	0.0148795	0.0202957	0.463
arabresid	0.1117809	0.0929128	0.229
mixedresid	0.0057172	0.0558894	0.919
hightech	-0.0500298	0.0827637	0.546
lowtech	-0.0164062	0.0767455	0.831
female*akade	-0.1957856	0.0969914	0.044
female*married	0.0386558	0.1080758	0.721
constant	-5.609331	0.3269429	0.000

חלק שני - רגרסיה לוגיסטית מולטינומית (ממצי 98% ומעלה מתקופת הזכאות)

משנתה תלוי: מקבל את הערך 0 במידה ואין למובטל חודשי מרווח, 1 - כאשר למובטל חודש מרווח בודד, 2 - כאשר למובטל 2-3 חודשי מרווח, 3 - כאשר למובטל 4 ומעלה חודשי מרווח.

Number of obs. = 17892

Pseudo R2 = 0.0550

	variable	coefficient	standard error	Significance
1 month mirvah	female	-0.1376435	0.1892662	0.467
	n_child	-0.0164139	0.038732	0.672
	n_childsq	0.0072448	0.006445	0.261
	sqr_vetek	0.0001796	0.0002894	0.535
	vetek	-0.0037813	0.0083118	0.649
	academic_educ	-0.2218327	0.0843551	0.009
	tech_educ	-0.0100244	0.0574247	0.861
	dmei_avt	-0.0394977	0.019268	0.040
	olehadash	-0.2772502	0.0565077	0.000
	married	-0.0719202	0.0907968	0.428
	age4045	0.1056624	0.1345084	0.432
	age4550	-0.0266943	0.1220231	0.827
	age5055	0.0150564	0.1180223	0.898
	age5560	-0.2226195	0.1216481	0.067
	ageover60	-0.2521275	0.1255706	0.045
	female*n_child	-0.0196962	0.034787	0.571
	female*age4045	0.0056734	0.208489	0.978
	female*age4550	-0.0480461	0.177134	0.786
	female*age5055	-0.1546143	0.172363	0.370
	female*age5560	0.0055606	0.1760824	0.975

	female*ageover60	0.1262285	0.1947256	0.517
	fin_stretch2007q3	1.646826	0.1650652	0.000
	fin_stretch2007q4	1.896673	0.1245563	0.000
	fin_stretch2008q1	0.6040407	0.1330898	0.000
	fin_stretch2008q2	0.4753444	0.1563568	0.002
	fin_stretch2008q3	0.6269074	0.1830114	0.001
	start_stretch2007q1	-1.119373	0.1634276	0.000
	start_stretch2007q2	-0.4836277	0.1314223	0.000
	start_stretch2007q3	-0.3286308	0.0915417	0.000
	start_stretch2007q4	-0.1897107	0.081425	0.020
	socioeco_municipi	0.0920696	0.0517551	0.075
	gini_municip	1.454258	0.7245035	0.045
	peripher_municip	0.0254527	0.0222549	0.253
	arabresid	0.1231866	0.0990521	0.214
	mixedresid	-0.0434254	0.061405	0.479
	female*akade	0.2230698	0.1101518	0.043
	female*married	0.2431058	0.118421	0.040
	constant	-1.44394	0.3753946	0.000

2-3 months mirvah	female	0.3486799	0.1697439	0.040
	n_child	0.007219	0.0370743	0.846
	n_childsqr	0.0035153	0.0062848	0.576
	sqr_vetek	0.0002755	0.0002489	0.268
	vetek	0.0101724	0.0073967	0.169
	acdemic_educ	-0.0576688	0.0777204	0.458
	tech_educ	-0.0042547	0.0530563	0.936
	dmei_avt	-0.0890867	0.0175742	0.000
	olehadash	-0.351386	0.0520942	0.000
	married	-0.1393216	0.0844124	0.099
	age4045	0.0050845	0.1284714	0.968
	age4550	-0.115841	0.1158991	0.318
	age5055	-0.0084661	0.1111585	0.939
	age5560	-0.1452373	0.1132689	0.200
	ageover60	-0.1897404	0.1171361	0.105
	female*n_child	-0.0468152	0.0323407	0.148
	female*age4045	-0.3470632	0.1916949	0.070
	female*age4550	-0.4671181	0.1608194	0.004
	female*age5055	-0.4837647	0.1542487	0.002
	female*age5560	-0.4641869	0.1568087	0.003
	female*ageover60	-0.3272865	0.1741158	0.060
	fin_stretch2007q3	1.320867	0.150698	0.000

fin_stretch2007q4	1.377544	0.1258624	0.000
fin_stretch2008q1	0.7470268	0.1292708	0.000
fin_stretch2008q2	0.6279796	0.1504687	0.000
fin_stretch2008q3	1.040288	0.1755033	0.000
start_stretch2007q1	0.1088382	0.1508716	0.471
start_stretch2007q2	-0.7729057	0.1213164	0.000
start_stretch2007q3	-0.572497	0.0821849	0.000
start_stretch2007q4	-0.7025485	0.0702552	0.000
socioeco_municip	0.0036028	0.0462866	0.938
gini_municip	1.061579	0.6320548	0.093
peripher_municip	0.0300385	0.0203653	0.140
arabresid	0.1015936	0.0907647	0.263
mixedresid	0.0486497	0.0553488	0.379
female*akade	0.1987735	0.0998965	0.047
female*married	0.2515679	0.1083381	0.020
constant	-0.9108055	0.3370104	0.007

4+ months mirvah	female	0.6890817	0.1739224	0.000
	n_child	-0.0009756	0.0368043	0.979
	n_childsq	0.005951	0.0059993	0.321
	sqr_vetek	0.0004173	0.0002786	0.134
	vetek	-0.0061362	0.0080169	0.444
	acdemic_educ	-0.1229672	0.0831714	0.139
	tech_educ	-0.0044756	0.0552989	0.935
	dmei_avt	-0.1182751	0.0184457	0.000
	olehadash	-0.4541236	0.055101	0.000
	married	-0.2468747	0.0861674	0.004
	age4045	0.2817309	0.1346809	0.036
	age4550	0.0804861	0.1233592	0.514
	age5055	0.0051253	0.1212758	0.966
	age5560	0.0509955	0.1214442	0.675
	ageover60	-0.077249	0.126227	0.541
	female*n_child	-0.0041091	0.0321815	0.898
	female*age4045	-0.8681612	0.1930755	0.000
	female*age4550	-0.9638705	0.1642462	0.000
	female*age5055	-0.8522521	0.1602337	0.000
	female*age5560	-1.023787	0.1615634	0.000
	female*ageover60	-0.9343431	0.183916	0.000
	fin_stretch2007q3	3.571265	0.2785679	0.000
	fin_stretch2007q4	2.742499	0.2353141	0.000

fin_stretch2008q1	2.945203	0.2313158	0.000
fin_stretch2008q2	2.68961	0.2413788	0.000
fin_stretch2008q3	2.457649	0.2574111	0.000
start_stretch2007q1	-1.341456	0.1839215	0.000
start_stretch2007q2	-0.1193654	0.1121278	0.287
start_stretch2007q3	-0.0636165	0.0822893	0.439
start_stretch2007q4	0.0509361	0.0772807	0.510
socioeco_municip	0.1185623	0.0486487	0.015
gini_municip	0.4768771	0.6631994	0.472
peripher_municip	-0.0086566	0.0211494	0.682
arabresid	0.0266956	0.0948607	0.778
mixedresid	0.0693385	0.0576222	0.229
female*akade	0.285179	0.105718	0.007
female*married	0.274003	0.1118272	0.014
constant	-2.727416	0.3977415	0.000